

ЗОЛОТОЙ
ФОНД
ПРЕССЫ
2023

ISSN 0134-4250

**Дагъустандин
дишегъли 1.2023**

С праздником 8 Марта!

Тимур Кагиров. «Маки», х. м.

«Даимдакай я зи мани...»

Малум тирвал, 2023 – йис Федерациядин дережада Дагъустандин халкъдин шаир, Ленинан къуд ордендин, Октябрдин инкшилабдин ордендин, Зегъметдин Яру Пайдахдин пуд ордендин, Халкъарин дуствилдин ордендин, «Ватандин вилик лайхлувилерай»

III -дережадин ордендин, Андрей Первозванныйдин ордендин сагъиб, РСФСР-дин Ленинан ва Гьукуматдин премийрин лауреат Расул Гьамзатован йис яз тайинарнава. Республикадин Къил Сергей Меликов и теклиф гваз экъечина ва Гьамзатов неинки са Дагъустан патал, гьакъни вири Россия патал важиблу кас тирдакай лагъай Россиядин Президент Владимир Путина адан тереф хвена.

«Шаирдин 100 йисан юбилей шад гьалара къейд авуни Россия культурайрин девлетлу ирс авай гзаф миллетрин уьлкве тирдакай ва зурба шаирди вичин гьар са эсерда вири инсаниятдин ивирар – дуствал, канивал, вафалувал, намус – хуьниз эвер гайидакай мад сеферда кевеи ванцелди лугъудай мумкинвал гузва», – къейд авуна Дагъустандин Къил С. Меликова юбилей кыле тухудай тешкилувилдин комитетдин заседанида.

Расул Гьамзатов – вахтунин ва мензилрин сергьятрай акъатзавай шаир я. Адан твар ва яратмишунар – чи кылин винизвал ва чи дамах я; ам баркаллу, гуьзел, мерд Дагъустандин, камаллу

агъсакъалринни милайим дагъви дишегълийрин ватандин ярж я.

Вичин виридалайни гуьзел ва ашкъилу царар Расул Гьамзатова дишегълидиз бахшна – дидедиз, рушаз, канидаз. Адан канивал, муьгъуббат, Пушкинан лирикада хьиз, риклин къеняй я, ам фашалвал квачирди я. Анжах муьгъуббатдивай инсандин руьгъ пайгарда тваз жеда, анжах ада инсандин рикле гуьзел мурадар, къастар твада, анжах муьгъуббатдивай алатна квахъдай вахтунин гьарайдиз дурум гуз жеда. Рикл алай шиирар, рикл алай манияр, ам риклел аламайбурун ихтилатар... 2023 – йис рикле къени ниятар аваз акъудиз чаз чи зурба Расул Гьамзатова куьмекда!

Расул Гьамзатован лишанлу йис Магъачкъалада Урус театрда «Зи Дагъустан. Чи Расул» твар алай музыкадинни шииратдин композиция къалуруналди башламиш жеда ва йисан кыляй-кылиз республикадин майданра, гьакъни Россиядин Федерациядин вири субъектра давам жеда: Государственный Думада Расул Гьамзатован Йикъар, республикадин театрра тамашаяр, гьукуматдин коллективрин гастролар кыле фида. Идалайни гъейри патав гвай къецепатан уьлквейра: Азербайжанда, Белоруссияда, Къиргъистанда, Узбекистанда ва маса уьлквейра – шаирдин 100 йисан юбилейдиз талукъ мярекатар кыле фида.

Наида КЕРИМОВА

НУМРАДАЙ КИЕЛА:

ЗУН АДЕТДИН ТАБАСАРАН ДИШЕГЪЛИ Я..... 7

Ада Исмаила мукъуфдивди вичиз табасаран халкъдин уьмуьр чирайвал ва сифте яз гъуьлуьн хайи хуьруьз Кандикиз хъфей вахт риклел хкизва.

Ам ана неинки свас яз, гьакъ дагълух патаз атай инсан язни къабулнай. Диде-бубади хцин терефни хвена ва и кардал абур пашманни хъаначир.

– За гамар храз чирна, хърак фу чрана, адетар, члал чирна. Заз зун и хизанда хайиди хьиз тир.

КУЬМЕКИЗ АЛАКЪУНИ ЗАК ЛУВАР КУТАЗВА..... 12

Риклел алама, са юкьуз зи патав къакъан буйдин, еке спеларквей, вичеллачу халат алай са итим атана. Авайвал лагъайта, сифте заз адахъай зарафатсуз кичле хъана, «и духтурдиз яраб зи свих акъудиз кланзава жал» – фикирна, за адаз чин чурна. Амма ада гъа залугъузвай мани давамариз-давамариз, зун къужахда къуна, хуьруьн культурадин Кваллиз гъанай. Зун, 5 йиса авай маниярал рикл алай руш, сифте яз сегнедал гъайи кас зурба манидар Эдиев Межид духтур тир.

«ЗА ЗИ ГЪУЬЛ КЪЕНА!»... 26

Чун мехъерикай хтанвай. Галатнавай зун, ахварал фена. Са арадилай, кевиз рахунрин ванцелди, зун ахварай аватна. Арсен муькуь квалле зи бубадихъ галаз къал алаз рахазвай. Заз ам адахъ галаз кклиз кичле хъана, вахаз зенг авуна, вичин итимни галаз атун тлапабна. Телефон эцигнамазди раклара Арсен пайда хъана. Адаз зи рахунрин ван хъанвай. Ам зал тепилмиш хъана. Ада зун бамишарзавай.

ЖУВ ЖУВАХЪ ГАЛАЗ ДУЪЗГУЬНВИЛЕ 28

А вахтунда зи мурад 2012-йисан Олимпиадада иштиракун тир. Олимпиадада къуршахар къуниз гъазур жез зун са шумуд йис тир. Ксудай вахтни эсиллагъ амуькзавачир, вири ачух вахт спортдин рекъе пучзавай... Амма вири зи мурадар заз хъайи тларвили чурна. Риклин тларвал, хъел, дуьньядикай рикл хун... Вири какахънавай. А вахтунда зун инанмишвили, умудди хвена. Абуру зун уьмуьрдин цийи рекъел гъана – хизандихъ, аялрихъ, секин, дигаь уьмуьр тухунихъ.

ДАГЪУСТАДИН
ДИШЕГЪЛИ 1/12

Чи макъаладин игит Нуцалай Мирзабекова Хунзах райондин гуьрчег Очло хуьре дидедиз хъана. Ам вични гъа хайи ватандин тѳебиатдиз ухшар я – адахъ дагъдин булахрин миxъивал, къакъан куклушрин кѳевивилер, цуькверин назиквал ва анжах хузахдин дишегълийрин хас тир къетлен къилих ава.

Жувакай ихтилат ийидайла, Нуцалая агъвалатар гъа дуьм-дуьз хъайивал, галай-галайвал ахъайзава:

ГУЪЗЕЛ ДАГЪВИ ДИШЕГЪЛИ

КІвалин кІвалахар залап гъвечли чІавалай ийизвай. Диде-буба ва чІехи вах хуьруьн къерехда авай къазмада яшамиш жезвай. Ана абуру малар хуьзвай. Зун стхаярни галаз хуьре яшамиш жезвай. Виридалайни чІехи стха кІеви къилихрин инсан тир. Жечни бес – школадин директор! Чна адаз са шакни алачиз яб гузвай, гъатта са тІимил кичІени тир адакай.

За чуьхуьнарни ийидай, хуьрекарни гъазурдай, миxъивилерни ийидай, ядгъизни фидай – гъвечлиди тиртІани, кІвалин къан руш тир! Им зи уьмуьрда сад лагъай школа тир.

Чи хуьре анжах 8 лагъай класдал къван школа тир авайди. ЧІехи классар за Хунзах райондин Аранидин дишегълийрин школада кІелна. Школада лап кІеви низам, къайда авай. Чаз тІвар-ван авай муаллимри тарсар гузвай: Алибег Жалалудинович Къазанбиев хътин – ам чи классдин руководитель тир, Сакинат Камалудиновна Камалова хътин – ам чи тербиячи тир ва масабур. Райондин школайрин арада чи школа гъамиша кІвенкІвен чкадал алай. Гъа ина заз жуван вилик са мурад эцигиз ва а мурадихъ физ, жуван гъиле къур кар эхирдалди тухуз, дуствал хуьз чир хъана.

Школадилай гуьгъуьниз зун пединститутдин филологиядин факультетдиз гъахъна. Институт акъалтІарнамазди, зун Къизилорт райондин Комсомолец хуьруьз кІвалахал ракъурна – а чІавуз зун жуван гъуьлуьхъ галаз и хуьре яшамиш жезвай. Зунни зи кІвалахдин юлдаш ва дуст руш Патимат Каримулаева анжах жуван кІвалахдал машгъл тир. Гъа ина зун гъавурда акъуна, эгер муаллимдиз вичин пеше кІан ятІа, адавай вичи тарс гузвай аяларни вичихъ авай кІанивилихъ ялиз жеда.

Зи гъилик гзаф дуствилин рафтарвилер хуьзвай класс квай. Чна гзаф вахт саналди тухузвай. Чаз ихтилатар ийиз пара хуш тир. Чна кІелай ктабар веревирдер ийидай, авар чІалалди сегънеяр эцигдай. Гъа икІ чна хайи чІални дериндай чирзавай, классни садзавай. ГъикІ ятІани са сеферда зун лап начагъ хъана, са гъафтеда кІвалахал экъечІначир, класс вири зал къил чІугъаз атанай. Зи вилни алачир абур атунал(хъверзава). За абуруз лагъана: « Холодилникда регъвей як ава, квевай жедай са хуьрек ая...». Квез акуна кІандай, абуру гъикъван тІямлу котлетар ва иердиз стол гъазурнайтІа...

Гъа инал чна нубатдин репетицияни тухванай.

А чІавуз кутанрин къваларив школаяр ахъайиз, ТУНО-яр (Территориальное управление народного образования) арадал гъиз башламишна. Зазни аниз хайи чІалан тарсарин методиствилин везифаяр тамамариз эверна.

А йисара школада кІелзавай аялрихъ ва муаллимрихъ галаз зун мукъвал-мукъвал музейриз, театрриз, шаирриз ва писателриз мугъмандиз фидай. Са сеферда Батлаичдин школадин аялрихъ галаз чун Расул Гъамзатов мугъман хъана. АкІ хъанай хъи, гъа и юкъуз Расул Гъамзатован кІвале я газ, я экв авачир.

Чна жувахъ галаз, адет тирвал, недай-хъвадай затІар гъанвай: гъажибугъдадин гъуьруьн ва адетдин авар хинкІал, ругунвай къурай як, дулдурмаяр ва маса няметар. Гъатта сергни кваз гвай чав, хуьрекарни гъеле чимизмай. Дегъ девиррин манияр лугъуз, гъилерал пІатІнусарни алаз чун чІехи шаирдин кІвализ гъахънай. Аялри хайи чІалалшиирар кІелиз башламишна, мадни абуру ширралди чпи гъанвай няметрикай лагъана ва абур иердиз столдал эцигна. Шаирди

дикъетдивди яб гана ва лагъана: «Бес а куьне шиирда ихтилат авур уьрбеч гынва?» Уьрбеч авай къаб аялри квализ гъахьнамазди, да-кардин дезгедал эцигнавай, ахпа ам риклелай алатнавай...

Расул Гьамзатовича чна гъанвай няметар риклин сидкьидай тлуьна ва вичиз дидеди мукьвал-мукьвал гъажибугъадин, пахладин гъуьруьн хинк лал ийидайди риклел хкана. Адаз хуьрекар бегенмиш хъана лугъуз, чун пара шад тир. Чна лап геждалди ихтилатар, хуьруьнар авунай, шиирар келнай, манияр лагъанай. Ихтилатар ийидайла, са муаллимди лугъуда: «Расул Гьамзатович, чна Куьн садрани риклелай алудзавач, гъамиша хабарар къазва куь сагъламвиликай».

«Хабар КГБ-дини мумкин я кун, амма заз жуван патав къведайла кландайди я», – хуьруьнарнай Расул Гьамзатовича. Гъа ихътин шад гъалара чаз вахт гъич гъик акъатна тлани акуначир.

«Чаз куьн инжикли ийиз кланзавач, гила чун хъфида» – лагъана чна. Расула лагъана хъи, вич клусни галатнавач ва чун рекъе тваз гъаятдиз эвична. Ада чаз вичин ктабарни багъишна.

Нуцалаян кваллах къенин юкъуз жавабдар кваллах я – ам хайи чларин методист я. Вични ЦОДОУ ЗОЖ-дин (Центр по обслуживанию деятельности образовательных учреждений, расположенных в зонах отгонного животноводства). Ам республикадани лап хъсан пешекар хъиз чида. Инспекциядихъ галаз школайриз фейила, ада ана авай тал алай месэлайриз дикъет гузва, муаллимдин руьгъдин къуватдиз, адаз авай фикирриз дикъет гузва. Ада абуруз гафунин, кардин куьмек гузва. Нуцалая ина образование вилик фин патахъай кутунвай пай лап къимет авачирди я.

Камышкутандин школадин авар члалан муаллим Марзигат Хангереевнади чи макъаладин игитдикай икI лугъузва:

«Нуцалай Сайгидахмедовнади ЦОДОУ ЗОЖ-дин школайра тухванвай къван мярекатрин, Дагъустандин шаиррихъ ва писателрихъ галаз гуьруьшрин къадар авач. Адаз гзафбурун яратмишунар хуралай чида. Ада тухудай семинарар?! Ибур хайи члалан муаллим патал виридалайни герекбур, таъсирлурбур я. Нуцалай Мирзабековади ихътин семинарриз лап хъсан

тежриба авай муаллимриз, вузрин муаллимриз, ктабрин авторриз, илимдал машгъул ксариз эверзава. ЦОЖОУ ЗОЖ –дин муаллимриз гъич са суални жаваб амачиз амуькзавач.

Чи гъилик келзавай аялри гъар жуьре конкурса, олимпиадайра иштиракзава ва квенквен чкаяр къазва. Гъа инкни чехи пай кутазва зегъметкеш методист Нуцалай Сайгидахмедовнади».

Вичин тежрибалувиляй Н. С. Мирзабековадивай гъи мярекат хъайитлани, кыле тухуз жеда. Ада герек чкадал кутугай гафни лугъуда, вичи туклуьрнавай гуьзел шиирарни келда. Нуцалаяз вичизни Дагъустандин халкъдин шаир Залму Батировади тлимил шиирар бахшнавач. Гъа кини адаз Магъамед Патахова ва аваррин маса шаирри шиирар бахшнава.

Пуд хчин лап хъсан диде Нуцалай Сайгидахмедовна гъа кини хтулрин рикI алай бадени я.

Гъа ихътин алааматдин дагъви дишегъли – хъсан пешекар, кайвани, диде ва баде – аквазва кез чи журналдин жилдинилай!

БАХУ МУХИДИНОВА

Вуч затI я уьмуьр? Дуьшуьшдин агьвалатрин зунжур яни? Я тахьайтIа, кьисметдин гьахь-гьисаб – тек-бир инсанриз кефи тахана, парабурун вилик уьмуьрдин имтигьанар эцигдай, чебни рикIин тIарвилерни галай! Белки, гьа чIавуз инсандиз кьуват кьезеватIа, татугайвилериз дурум гудай, ацалтай тукьуьлвилер лайихлувилелди эхдай. Белки и тIарвилери инсан викIегь, кьуватлу ва виликамаз гележег аквадайдIа ийизватIа?....

ЧАЗ ВИЛИК АМАЗ ЧИР ЖЕДАЧ...

За жуван макъаладин игит, кIвалахдин юлдаш, «Дербентдин хабарар» газетдин кьилин редактор Татьяна Гьаруновна Мусаидовадивай хабар кьазва, адаз дербентдин инсан лугьуз жедани?

– МасакIа гьикI хьуй? Уьмуьрдин чIехи пай и шегьерда фенва... И шегьердин уьмуьрда дегь девиррилай гзаф дегишвилер хьана, амма кьилинди ина яшамиш жезвай несилрин ивидик ква, ам абурун уьмуьр тухунин кьайда, акьул, камал я. Татьянади хиве кьурвал, яш хьунивай уьмуьрдизни масакIа килигзава: «ИкI, жуван уьмуьрда са мус ятIани хьайи крар, инсанрин кьаматар са уьтери хьиз фикирдиз кьведайла, абур садлагьана ачухдиз ви вилерикай карагда. Абуру ви тухумдин кIан-пун ваз чирда», – кьейдзава Татьяна Гьаруновнади ва Хасавюртда акъатай вичин аял вахтар, вичин бубади регьбервал гузвай чIехи завод рикIел хкизва.

– А вахтунда а завод гьукуматда лап чIехибурукай сад тир, – ихтилатзава Татьяна Гьаруновнади. – Зи фикирда дах Гьарун Атаевич Мусаидован кьамат игитдин кьамат хьиз ама. Ада Новороссийскда женгера иштиракна. Ам Краснознаменныйдин 8 лагьай бригададин политрук тир. Абуру дяве гатIунай гьа сифте йикъарилай женгера иштиракнай. 2 йикъан кьене дах авай бригададай 1700 кас телеф хьанай. Амуькьайбуруз куьмекдиз дагъустандин 345 лагьай стрелковая дивизия кьезевай. Гьа инани кьисметди вичикай хабарна: исятда зи хизан Дербентда гьа и дивизиядин тIвар ганвай куьчеда яшамиш жезва...

Бах, кубандин кьазачка, Мария Андреевна, кIеви кьилихдин дишегьли. Ам бубади регьбервал гузвай заводда кIвалахал кьабулунин отделдин начальник тир. Диде-буба экуьнилай няналди кIвалахал жедай, а вахтунда вири гьакI тир, – рикIел хкизва Татьяна Мусаидовади.

Адан кьайгьусуз аялвал эцигунардай инженер тир, викIегь, кьуватлу, абурун алай инсан буба Гьарун рагьметдиз фейила, алатна.

Обкомдин заседанидай кIвализ хьфидай рекье, муркIади кьунвай муькьвелей фидайла, адавай машин муьтIуьгьариз тахьана, вацIуз аватна. А вахтунда вири шегьер атанай «чпин директор» кучудиз. Чи кIвалин дакIардай сурун аквазвай. Дидеди, вичиз бубадин сурун кьван акваз гьикьван четин тиртIа, мукьвал-мукьвал рикIел хкидай. Татьянадин вичин вилерални накъвар акьалтнавай.

ДУЛАНАЖАГЪ...

– Буба рагьметдиз фейидалай гуьгьуьниз, мукьва-кьилийри зун девлет квай са муькьва гададиз це лугьузвай, – рикIел хкизва зи ихтилатчиди. – Амма диде сакIани рази жезвачир. Ахпа зун (а вахтунда гьеле аял кьил тир) са шумуд юкьуз са гьиниз ятIани тухвана. Дидедивай зун жагьуриз жезвачир. Айшат бадеди, дахдин дидеди, куьмекна...

И агьвалатдила гьяниз, дидеди чун Дербентдиз куьч жедай кьарар кьабулна. Ина прокурор яз зи ими Хизриди кIвалахзавай. Заз са акьван хьсандиз урус чIални чидачир, кьумукь чIал лап хьсан чидай, бадедин гьунарар тир. За, шегьеррин школайрикай лап хьсанди тир, 115-нумрадин школада кIелна.

Захъ я буба, я вахар, я стхяяр авачир, гъавилияй жуван аялвилини вири гъиссер за шиирралди лугъузвай, – ихтилат давамарзава Татьяна Гъаруновнади. – А вахтунда «Комсомольская правда» «Алый парус» тІвар алай рубрика авай. Гъа ина сифте яз зи шиирарни чапна. Зи мурад журналиствилини факультетдиз гъахъун тир, амма дидедин бицІи мажибдихъ зун Москвадиз кІелиз ракъурдай мумкинвал авачир. За жуваз гаф ганай, гъикІ хъайитІани, жуван мурад къилиз акъудда лагъана.

14 йисан яшда авайла, «Знамя коммунизма» тІвар алай шегъердин газетдиз кхъиз башламишна. Гила адаз за ингъе 30 йисалай виниз регъбервалзава. А чІавуз газетдин къуллугъчийри заз четин тапшуругъар гудай, ахтармишдай. Гуьгъуьнлай, школа акъалтІарнамазди, зун ина кІвалахал къабулна.

ГЪЕТЕРИЛАЙ ВИНЕ...

– Заз жув шегъердин, ина яшамиш жезвай инсанрин уьмуьрда са гъихътин ятІани алакъада ава лугъуз пара бегенмиш тир. Зи къилих чиз, заз гъаф четин тапшуругъар гудай, – рикІел хкизва Татьяна Гъаруновнади. РикІел алама, духтурар къайгъусузвилелди чпин кІвалахдив эгечІна, инсан къена. Макъаладин тІвар «Лацу халатдал леке» тир. Им лап тахъай хътин макъала тир. Чехи къуллугърал алай са шумуд касни кІвалахлай алуднай. Гъа вахтунда зун гъавурда акъуна, гъихътин четин кІвалах ятІа журналиствал, жува кхъизвай гъар са гафунин патахъай вун жавабдар тирди.

ГъикІ ятІани са сеферда меркездай Дербентдиз дагъустандин журналистикадин гъетер тир Далгат Агъмедхановни Петр Малаев атана. Гъелбетда абур кІвалахдин юлдашрин патав фена, газетрин подшивкаяр гъилелай авуна ва абурун фикир зи макъалайри желбна. Редактордивай хабар къазва: «И макъалайрин автор вуч кас я?» Заз эверна, танишарна: «Ингъе чи кІвенкІвечи журналист». РакІара зун ава – гъвечІи яхун руш...

Са къве йикъалай зун республикадин газет тир «Комсомолец Дагестанадин» штатдиз къабулна. А вахтунда редактор Гъажи Арипов тир, адан гъилик кІвалахзавайбурни халис пешекарар, зун патал заз рехъ къалурай гъетер хъайи инсанар тир.

– Иззет Алиев, Сулейман Хаппалаев, Мамлакат Мамаева, Владимир Носов... Гъихътин пешекарар тир абур! Абурун макъалайрай республикадин къарар къабулдай вахтар жедай. Ихътин къуват авай журналистдин гафунихъ! – ихтилат давамарзава Татьяна Мусаидовади. – Шикилар ядай корреспондент Федор Зимбель... Адакай гила тІимил рахазва. Бес ам неинки шикиларин корреспондент, гъакІни художник, устад тир, адан

шикилар дуьньядин выставкайра хъана. Адан шикилар – алай девирдин Дагъустандин, ам вилик финин тарих я...

Зи кІвалахдин юлдашди хиве къурвал, адавай макъаладиз къил таганмаз ам кхъиз башламишиз жедач. Кар алай макъалайрикай сад «Гужлу ашкъиди къав кІевирдач» («Энтузиазмом крышу не покроешь»). Им Гуьмбет райондай репортаж тир. Ина са школадин къавай тІили къевезвай, аялар мекъила авай, вири тахсирни еке гъевесдивдивди къуру гафар ийизвай чиновникринди тир.

– Макъала акъатайла, заз кІвалахдин юлдашри аферин лугъуз, мубаракарзавай, Далгат Агъмедханова лагъайтІа, а вахтунда телевиденида кІвалахзавай, заз вичихъ галаз кІвалахун теклифна.

«ЕКЕ АШКЪИ КУТАЗВАЙ ИНСАНРИН АРАДА»

– Зун мад жуваз гъаф хуш тир, зун ашкъиламишзавай инсанрин арада хъана, – лугъузва Татьяна Гъаруновнади. – Заз акІ тир хъи, идалай чІехи бахт жеч! Зун гъавурда авай, телевидени жуван чирвилер деринарун патал чарасуз тир, амма къилин образованини чарасуз тир. Зун пединститутдин филологиядин факультетдик эгечІна. Пуд йисуз за лап хъсан къиметралди кІелна. 4-курсун авайла, зун гъуьлуьз фена, 5-курсун – заз руш Наиля хъана. Уьмуьрдин юлдаш Шамилни Дербентдай тир, ада къецепатан чІаларин факультетда кІелзавай. За Махачкъалада комсомолдин горкомдани кІвалахнай, амма Шамил заочныйдаказ кІелунал элячІайла, чун Дербентдиз хтана. 6 йисуз за интернатда урус чІаланни кІелунин тарсар гана. Амма журналистика гъамиша зи къиле авай, зун са мус ятІани жуваз кІани пешедал элячІадайдахъ инанмиш тир.

Гъа гъакІ хъунни авуна. Газетдин а вахтундин къилин редактор Багъиш Молаевич Багъишева зенг авуна: «Тади гъалда редакциядиз ша, вун герекзава» лагъайла, Татьянадик лувар акатнай.

– Зун жавабдар секретарвиле (журналистри и къуллугъдиз «пар чІугвадай балкІан» лугъуда) эцигна. Амма заз кичІе тушир, заз гъатта типографиядин краскадин нини кваз хуш тир. Им зи кІвалах тир! – рикІел хкизва Татьяна Гъаруновнади.

8 йисуз зун и къуллугъдал хъана, за «Дагправдадихъ», «Молодежкадихъ» ва республиканскадин маса газетрихъ галаз алакъа хуьзвай. 1989– йисуз зун «Коммунизмдин пайдах» газетдин къилин редакторвиле тайинарна.

КЪИСМЕТДИКАЙ КАТИЗ ЖЕДАЧ

Са ара хъана хъи, шегъердин регъберри, са баянни тагана, газетдин къилин редактор дегишарна.

– КІвалахдин юлдашар чеб авай дараматдай акъудиз эгечІна. Чна арза гана суддиз. Чи газетдиз ахъайзавай пулунин такъатар акъвазарна. Тираж а вахтунда 10 500 экземпляр тир. Чавай я чарар къачуз жезвачир, я КІвалахзавай ксариз мажиб гуз жезвачир. Пуд йис хъанай чи дарамат вахчун патал суд физ.

Чухсагъул а девирдин печатдинни информацийдин министрдин заместитель тир Сулейман Хаппалаев, цІпицІчийрин совхоздин ва НПО «Дагаровипромдин» директор Нариман Алиев.

– Хаппалаева чаз газет аслу тушир издание яз къарар къабулун меслятна. И месэладин патахъай Саид Къурбанован патав фена. Ам Дербент райондин Къил тир. Саид Жамаловича «Дербентдин хабарар» газетдин терех хвена ва адакай райондин газет хъана. Гъа икІ, чна газетни хвена, дараматни.

– «Мусаидова райондиз жигъизар гвай свас хъиз атана (рахазвайди дараматдикай тир), хъуьруьнар ийидай администрацида, – хъуьрезва Татьяна Гъаруновна. Ада къени республикада сад лагъайди тир аслу тушир газетдин сифте нумра хуьзва.

ВИРИДАЛАЙ КЪИЛИНДИ – ИНСАНАР

30 йисалай виниз Т. Мусаидовади къилин редакторвал ийизва. Газетди Дербентдин инсанрикай, ина зегъмет чІугвазвай, чпиз зегъметдин къадир авай, чпи ватан патал, республика патал, ам хкажун патал вири къуватар эцигзавай ксарикай кхъизва.

Татьяна Гъаруновна инанмиш я, гъихътин четин вахтар атайтІани, къилинди – инсанар, абурухъ галаз рафтарвилер я.

Элкъвена газетдал хтайла, Татьяна Гъаруновнади адан гележегдикай лугъузва: «Районда 29 поселени ава ва гъардаз вичиз фикир гана кІанзава. Бес чна чара авачиз гана кІанзавай макъалаярни, отчетарни ава эхир. ЯтІани зегъметчи инсандин къамат чи газет патал виридалайни винне ава».

Газетдихъ пара къадар шабагъар ава, абрукай яз чун республикадин конкурсра са шумудра гъалибчи хъана ва «Къизилдин лекъ» премиядиз лайих хъана. Вич Татьяна Гъаруновнани – «РД-дин культурадин лайихлу работник» лагъай тІварцІин, РД-дин Гъуьрметдин грамотадин, Россиядин союз журналистрин Гъуьрметдин грамотадин сагъиб я.

КІвале ам гъихътинди я? Къуд хтулдин къайгъудар баде. Хва Тамерлан – журналист, «Дагестанская правда» газетдин къилин редактордин заместитель. Адахъ пуд велед ава. Руш Наила – юрист, вичин гъуьлуьхъ ва хъихъ галаз Дербентда яшамиш жезва.

... Заз акурвал, Татьяна Гъаруновнадин хесетра къилинди – им адавай уьмуьрда шадвал ийиз, фейи йисаралди ваъ, алай вахтунда яшамиш жезз алакъун я. Гъа им адан хесет я. Гъа им адан къисмет я...

Айшат ТАЖУДИНОВА

ЗУН АДЕТДИН ТАБАСАРАН ДИШЕГЪЛИ Я

Адан уьмуьрдин рехъ гъа и къайдада хъана, маса са жуьредани... йисар алатайла, вичи кечирмишай уьмуьр туплалай авурла, ам са кардихъ инанмиш я. Эгер адаз цийи кылелай уьмуьр башламиш хъия лагъайтла, са фикирни тавуна, ада вичи яргъал йисара кыле тухвай уьмуьр хягъ хъийидай.

КЫСМЕТДИХЪ АГАКЪДАЧ

Надежда Борисовнади гъич фикирни ийизвачир вичин хайи Башкирияда авай Стерлитамак шегъердай дагълух райондиз акъатда лагъана. Ингъе, йисар алатайла, ам дагъви дишегълидивай са куьналдини тафаватлу жезвач. Вичи зарафатзава:

–Зун адетдин табасаран дишегъли я. Гъабуру хъиз занни гамар хразва. Ада нубатсуз фурс ийизвач. Надежда Борисовнадин уьмуьр четинди хъанатлани, ам ина вичин кIвале, хизанда ава, адаз аялар, хтулар ава. Табасаранви мукъвабурни адахъ галаз хатурлу я. Адаз гзаф дустар, вичихъ галаз зегъмет чIугвазвай, арада хъсан рафтарвилер авай муаллимар ава.

Хайи шегъер ахварайни аквазвачни, рикI дарих тушни лагъана хабар къурла, ада жаваб гузва:

– Зи ватан ина ава. Ина за хизан кутуна, аялар хана, зи багъа гъуьлухъ галаз бахтлу йисар фена. Алатай вахтар рикIел хтайла, за фагъумзава, чи тербия виринра сад тир. Чирвал къачузвай, кIелзавай, ашкъи аваз зегъмет чIугвазвай, чи вилик ачух дуьз рехъ квайди аквазвай.

Чпин чIехи (абур 6 аял авай) хизан рикIел хкиз, ада чпи кIвалин кIвалахар гъикI тамамарзавайтIа, вири галай-галайвал агакъарзавайтIа рикIел хкизва. Гьелбетда, ара-бир женжелвални ийидай. Амма адаз гъевчи чIавалай рангар, альбомар хуш тир.

–Заз шикилра жуван хиялар, гъиссер, фикирар къалуриз кIандай, –давамарзава Надежда Борисовнади. – Уьмуьрдини, шикилра авайвал, заз дуьз рехъ къалурна. Стха Владиказ Дагъустанда къуллугъ авун къисмет хъана. Зи рикIел Владика кагъазра кхъидай гафар, посылкайра аваз рахкурай тIямлу ширин чухъверар, гъуьлуьн ни ва ван авай хъитIрепIар алама.

«ТОЧМЕХ...»

Дагъларин гъуьлуь адан гуьгъуьлар ачухарзавай, гъар миллетрин чIаларал, абурун кеспийрал, адетрал ва къуьлерал мягътел тир адаз стхади Дагъустандиз атун теклифзавай. Эхирни ам Каспийскдиз стхадин мехъерик атана. Гзаф фикирар тавуна точмехда (завод точной механики) кIвалахдал аквазна.

– А вахтунда и завод тарифдинди тир, жегъилриз аниз къвез кIанзавай, хъсан мажибни гузвай, кIвалерни гузвай. Шегъер вични гъуьлуьн къерехда, ажайиб романтикадин эсердик квайди хъиз гуьрчег тир. Ина серин гудай аллеяяр авай ва чкадин агъалиярни гъар садав гъуьрметдивди эгечIзавай. Заз дагъвийрин арада яшамиш хъун хуш тир, абурун рафтарвилер, гъахъвал, гъатта тийижир касни кIвализ мугъманвиле къабулун.

Им маса уьмуьр тир. Зегъметдикай адаз кичIе тушир, са шумуд пешегилай къулухъ адакай токар

хъана. Заводдин коллективда адан ад къвердавай хкаж жезвай. Ам секин умудлу кас тир. Амма адан фикирдизни атаначир, кисай, пара рахунар таклан табасаран жегьил гада Исмаилов Исмаила адал эвленмиш хъун къетнавайди. Къуьлер ада анжах са Надеждадихъ галаз ийидай. Исмаила адахъ маса гада агуддачир. Эвелдай рушаз акъван и кар бегенмиш тушир. Ахпа ам гъавурда акъуна, вич халис дишегъли яз гъиссиз тадайди, вичиз гъар гъи карда хъайитлани куьмек жагъидайди, вичин къисмет гъа и гада тирди.

– Хизандин бахтуникай гафаралди лугъун са четин я, – лугъузва Надежда Борисовнади, – амма асирралди арадал атанвай адетри инсанар садав агудзава. Чехибуруз гъурмет авун, тежезвайбуруз куьмек гун, квал амачирдаз са гъил хкажун – ибур инсанрин арада лап мукъва ийизвай лишанар я. Зун гилани табасаран халкъдин хъсан алакъайрал тажуб я. Гъа и халкъдин арада зи вири уьмуьр фена.

Ада Исмаила мукъуфдивди вичиз табасаран халкъдин уьмуьр чирайвал ва сифте яз гъуьлуьн хайи хуьруьз Кандикиз хъфей вахт рикел хкизва. Ам ана неинки свас яз, гъагъи дагълух патаз атай инсан язни къабулнай. Диде-бубади хчин терефни хвена ва и кардал абур пашманни хъаначир.

– За гамар храз чирна, хърак фу чрана, адетар, чал чирна. Заз зун и хизанда хайиди хъиз тир.

– Мехъер хъанайни?

– Гъвечли са межлис хъанай, – хуьрй мукъвабур ва заводдай дустар, къуншияр атанай. А вахтара регъят тир, инсанарни ачухбур тир. Туьн – хъун, шадвал ийидай, манияр ядай. Къе акъазвани мехъерин манияр лугъузвайбур? Заз уьмуьрдай адетдин инсанвилини алакъаяр квахънавайди хъиз я, къайгъусузвал гъаф хъанва, квал-югъ туьклуьрун, агъвал хъсан хъун сифте чкадал атанва.

СОВЕТРИН ДЕВИР, ДЕГИШВИЛЕР...

За мад ам атла, Исмаилни ам бахтлу девирдиз, жегъилвилини къастар авай девирдиз хкизва. Им шадвилини, пакагъан йикъахъ агъунвай девир тир.

– Са йисалай чаз сифте велед – руш Ирина хъана. Чун шадвал пайиз хуьруьз хъфена. Рикел алама, гъикъван апай Исрафилаз, къари Гъафизатаз шад хъанайтла. Адан хъвер зи рикел гилани алама. Ам урусдал рахадачиртлани, адан гъиссерин гъавурда зун акъазвай. Иринадин гъуьгъуьнлай къве хва хъана: Мурад ва Тимур. Дагъви инсанар я, амма гъамиша хиялар цава жадай, авиацияда къуллугъзава, – лугъузва Надежда Борисовнади.

– Иринадин гъуьл Зайнутдин пара хъсан езне я, гъурметлу ва сабурлу. Тимуран хизанни мягъкем я, чехи аяларни ава. Мурад гъеле эвленмиш хъанвач.

– Гъуьл рагъметдиз фейила, зи ийир-тийир квахъна, зун, аялар гъикъ жада, лугъуз... Амма уьмуьр физва, герек аялриз зун чпин умуд яз акун ва абур зазни гъагъи акун.

Чна гъуьлухъ галаз кваллахар пайдачир, им ви кар я, мукъуьд – зиди лугъудачир. Зегъмет санал чугвадай, сада-садаз куьмек гудай, инсанар тажуб жадай. Анжах абуруз чизвачир, эгер къве касдиз чпиз чеб кланзаватла, абурулай къуватлугъур садни авач...

Вахтар алатунивай рабочий график хизандин графикди эвезна. Хизан къалин хъунивай, аялриз гъаф дикъет авуна кланзавайвилай Надежда заводдин АТС-диз, гъуьгъуьнлай заводдин садикда тербиячивилиз кваллахал экъечина. Вахт гъикъван тимилай авайтлани, ада шикилар ягъун акъвазарначир.

– Заз им рикъ аладардай са машгъулат тир, зи фикирар чарчел акъатзавай, инсанрин ва я сюжет авай образар теснифзавай. Авайвал лагъайтла, за абуруз са акъван фикир гузвачир, я патанбуруз къалурни авуначир. Вири вахт аялриз, хизандиз гузвай. За аялар культурадин дараматдиз балетдизни тухузвай. Са сеферда балетдин руководитель Гъазали Аликберова хореографиядин студия къайдада тваз, ана шикилар чугъаз атун теклифна.

Ина кваллахдай вахтунда аялрихъ галаз зунни тахъай чкаяр, шегъерар амач. Им маса дуьнья тир, яратмишунардай инсанрихъ галаз таниш хъана ва абуру захъ бажарагъ авайди ва инсанар патал зегъмет чугуна кландайди лагъана.

МУАЛЛИМВИЛИН РЕХЪ...

Са сеферда Каспийскдин сад лагъай школадин директор Фериде Гъажихалиловна Алиевади, Надежда Борисовнадин шикилар акурла, адаз шикилар чугунин тарс ва школада мярекатар

тухудайла гъазурвилер ақунин везифаяр тухун теклифна.

– Зак лувар акатна, – хиве къазва Надежда Борисовнади, – за кІвалах гъиле къуна, ахътин шикилар арадал гъана хъи, неинки са школадин уьмуьрдай, гъакІ аялрив чпин гележегдикай фикир ийиз тадай. Чи чил хуьн ва вири чан алай къванбур хуьн, жуван ватан кІан хъун, диде-буба хуьн. Ватан хуьз алакьун, герек атайтІа – ватан патал жуван чанни гун, алай вахтунда Украинада къиле физвай махсус операцияда хъиз. Ана чи армияди Украинадин халкъдихъ галаз ваь, дустар тир къве халкъ сад-садал элкьуьрай, чи арада дяве хъана кІан хъайи душманрихъ галаз женг тухузва.

Аялдин тербия, школадилай башламиш жезва, – лугъузва Надежда Борисовнади, гъа ина гъар са аялдик ватан кІан хъунин руьгъ кутузва. Вичин ученикриз ада уьлкведин тарихдалди, чпи баркаллувилелди ватан хуьзвай россиядин солдатрин чешнедалди тербия гузва. Муаллимар къе важиблу я, вучиз лагъайтІа ада «цІийи инсан» – ватан кІани, халкъ кІани, къвезмай девирдин инсан арадиз гъизва. Дуьнья хъсанарун патал, и кар вичелай алакьдайди патал Надеждади ийизвай алахъунриз килигайла, адахъ галаз рази тахъун мумкин туш.

КЪЛУХЪ ВИЛ ЯГЪ ТИЙИЗ...

Гъа виликдай хъиз, Надежда Борисовнади аз ад са декьикъани авач.

– Школадин къайдайрал амал ийизва, – хъверзава ада. – Экуьнахъ гимнастика, экуьнин тІуьн, къве декьикъа гъазур жез...

Ингъе ам вичиз кІани школада ава. Къвед лагъай хизанда. Выставкаяр гъазурун, общественный кІвалах, мадни школадин тарихдин ктаб гъазурун. И школадин тарих деринди ва итижлуди я. А вахтунда им Двигательстрой поселок тир. И

Н. Исмаиловадин шикил

Н. Исмаиловадин шикил

школани ана сад лагъайди тир. 1932– йисуз касни яшамиш тежесвай, уьленри къунвай и чкадиз эцигунардайбур атайла, са палаткада «школа» ачухна. Ана 4 аялди чирвилер къачузвай, са муаллим авай. Са тІимил вахтундилай, 1933 – йисан хуьтІуьз аялар нацІарикай хранвай баракдиз акъудна, 1935 – йисуз школа патал са гъвадин къванцин дарамат эцигна. Им Двигательстройдин – гуьгъуьнлай адакай Каспийск шегъер хъана, 1– нумрадин школа тир.

Амма югъ-къандивай поселокдиз рабочияр чпин хизанар, аялар галаз къвезвай, гъавилай и школани абуруз тІимил тир. Аялриз чІехи, ачух школа лазим тир. Са куьруь вахтунда абуру школа эцигна.

1936-йисан 12-августдиз Двигательстрой поселокда цІийи 4 гъвадин школа ачухна. 1-нумрадин школа гъа вич авай къванцин са гъвадин дараматда амукъна.

1939-йисуз поселокда мад са пуд гъвадин дарамат эцигна. Ини сад лагъай школадин чІехи пай ахъудна. Куьгънеда са шумуд гъвечІи класс амукъна, – ихтилатзава Надежда Борисовнади. – Ватандин ЧІехи дяведин вахтунда 4 гъвадин школада 4654 нумрадин госпиталь хъана, 3 гъвадин школадиз 2-нумрадин школа лугъуз хъана. Дяведилай гуьгъуьниз 4 гъвадин дараматда мад школа хъхъана, гила адаз дагъви гадайрин интернат лугъузвай. Адаз эвелдай вичиз гайи 1-нумрани хгана. Гъа икІ, и школадиз сад лагъай нумрадин школа лугъузма.

И дишегълиди уьмуьрдикай, рикІ алай пешедикай авур суьгъбетдиз яб гайи заз ам къвердавай мадни жегъил хъжез аквазва лагъай гафарал Надежда Борисовна хуьрена:

– Им уралдин ва гила дагъустандин инсанрин хесет я! Гъавилай чун дурумлубур я, чи руьгъ гъамиша жегъил я!

За фикирна: гъавилай бахтлубурни я, зи макъаладин игитдин бахт къетІенди я – инсанриз герекди яз хъун...

Айшат ТАЖУДИНОВА

Илимдин кукүшрихъ - мягъкем кам

Алай девир гыкьван муракабди ятлани, чи халкъдин векилри илимдин кукүшрихъ бегьерлу камар вегьиникай чир хъайила, шаксуз, чи гуьгьуьлар шад ва руьгьни хкаж жезва. ИкI, алатай йисан эхирра чи мад са ватанэгьли - Мегьамедшафи Нариманович Садыкъи, медицинадин илимрин кандидатвилин тIвар агалкъунралди хуьналди, алимрин жергейра гьатнава. Мубаракрай! Чаз чир хъайивал, Мегьамедшафи Наримановичан ерибине СтIал Сулейманан райондин СтIал-Къазмайрилай я. Ам машгьур алим-арабист Гьалиб Садыкъидин тухумдин векил я...

Мегьамедшафи Махачкъалада меркездин 1-нумрадин дишегьлийрин консультациядин лабораториядин заведующий Сегьерхалум ва Афгъандин дяведин иштиракчи, яргьал йисара эцигунрал («Дагпотребсоюзда», меркездин ЖКХ-да, къилдин касдин «Имамат» фирмада, «Арси» ОАО-да) зегьмет чIугур Нариман Садыкъийрин хизанда 1991-йисуз дидедиз хъана. Чехи вахарихъ - Заирадихъ (ада психологвилин ва гьвечIи классрин муаллимвилин пешедай кIвалахзава) ва Ниярадихъ (ам ингилис чIалан муаллим, филологиядин илимрин кандидат я) галаз чешнелу тербия къачур гьвечIи хциз духтур жедай къаст-мурад авайди диде-бубадиз ада гьеле мектебда

кIелзавай вахтундилай ашкара тир. Шегьердин 16-нумрадин мектебда 6-класс акьалтIарайдалай къулухъ (адан чирвилерин деринвал къатIай муаллимрин меслятдалди) М.Садыкъиди республикадин многопрофильный лицейда (РМЛ) кIелунар давамарун къетIзава. Аниз къабулун патал имтигьанар вахкузва. Гуьгьуьнлай РМЛ-дин завуч Борис Ханукаева «И лицейда кIвалахзавай 18 йисуз вичел икъван хъсандиз кхьенвай кIвалахар гьалтнавачир», - лагьана хиве къада. Жегьилди урус чIалай ва математикадай имтигьанрай «5» къиметар къачуна. КIелунрал, дерин чирвилер къачунал рикI алай ада лицейда кIелзавай йисара химиядай ва биологиядай неинки республикадин, гьакI

Вирироссиядин олимпиадайра иштиракзава, кIвенкIвечи чкайриз лайихлу хъана. Къилди къачуртIа, химиядай Вирироссиядин олимпиададин республикадин паюна ада къве сеферда (2007 ва 2008-йисара) 1-чкаяр къуна. 2008-йисуз федеральный дережадин паюна ам -буьруьнждин, 2006-йисуз - химиядай ва 2008-йисузни биологиядай Вирироссиядин олимпиададин республикадин паюнин гимишдин медалриз лайихлу хъана. Ам химиядай «Гележегдиз кам» Вирироссиядин илимдинни тежрибадин конференциядин республикадин паюнин гьалибчини я. 2008-йисуз лицей къизилдин медалдалди акьалтIарай (ам Дагъустандин президент М.Алиеван

Тварунихъ галай премиядиз лайихлу жезва) жегилди, яргалди фагъум-фикир тавуна, документар ДГМУ-диз вугузва. Студент тир йисарани чи ватанэгъли дерин чирвилер къачуз чалишмиш жезва, нетижада вуз вири «вадралди» акъалтАрзава. Тариф авун туш, вузда Келзавайбурукай Президентдин стипендия къачуниз лайихлу хъанвай са шумуд студентдин арада Мегъамедшафини авай...

2014-2016-йисара Санкт-Петербургда госуниверситетдин медицинадин факультетда хирургиядай клиникадин ординатурада Келунар давамарна, Москвада РУДН-да рентгенэндовазкулярен къайдада диагностикадин ва сагъарунин рекъай пешекарвал хкажна, 2016-йисалай инихъ М.Садыкъиди Махачкъалада Р.П.Аскерханован тварунихъ галай медицинадин центрада (рентгенэндовазкулярен хирург яз) Квалахзава. Лугъун лазим я хьи, 2019-йисуз Мегъамедшафи Наримановича перифериядин артерияра операцияр къиле тухунин рекъай Германиядин Лейпциг шегъерда вичин пешекарвал мадни хкажна. Гила М.Садыкъиди вичин къуватар илимдин рекъени ахтармишун къетна. Гъавилай, яргъал тевгъена, ада документар ДГМУ-дин аспирантурадиз вугузва. М.Садыкъиди медицинадин илимрин доктор, профессор Гь.Аскерханован регъбервилек кваз кхъей илимдин кандидатвилдин диссертация (тема: «Качество жизни больных с ожирением после лапароскопических бариатрических операций») алаатай йисан гатуз агалкъунралди хвена. ДГМУ-дин диссертацийрин советдин къарардалди адаз медицинадин илимрин кандидатвилдин твар гана. Россиядин Федерациядин образованидин ва илимдин министерствонин патав гвай ВАК-дин Диссертацийрин Советди алаатай йисан ноябрдиз и къарар тестикъарна.

Лагъана Канда, диссертация хуьниз талукъарнавай мярекатда Россиядин маса регионрай тир оппонентрини иштиракна. Абурун арада авай: Д.И.Василевский -

медицинадин илимрин доктор, Павлован тварунихъ галай Санкт-Петербургда медуниверситетдин профессор; В.С.Самойлов - медицинадин илимрин кандидат (Воронеж шегъердай) ва масабур. Анал рахай Дагъустандин кардиоцентрадин къилин духтур Осман Махачеван келимаярни рикел хкъезва: «Эхиримжи 25-30 йисуз за диссертация хуьникай икъван еке лезет къачунвачир. Аферин!», - лагъанай ада, чи ватанэгълидин Квалахдиз виниз тир къимет гуналди.

Эхъ, Мегъамедшафи хътин къегъалри чи руьгъ ва миллетдин твар виниз хкажзава. Гаф кватай чкадал ихътин са дуьшуьшни рикел хкиз Канзава. Им Санкт-Петербургда хъайи кар я. А Чавуз Мегъамедшафиди ординатурада Келзавай, ам риклин дамаррал операция къиле тухузвай къве духтурдин ассистент тир. Операциядин вахтунда азарлудан рикел акъвазна. Духтурри алахъунар авунатлани, нетижа ганач. Абурун, адаз чара амач лагъана, къулухъ хъана, чпин рахунрик-веревирдерик акатнавай. Амма чи ватанэгълидин рикиз къарай атанач, ада реанимациядин серенжемар давамарзава. Нетижада инсандал чан хкана. Ихътин дуьшуьшарни жезвайди я къван! Духтуррин мягътелвилдин къадар авачир...

Чна винидихъ лагъанвайвал, 2016-йисалай инихъ чи ватанэгълиди зегъмет Чугвазвай Р.П.Аскерханован центрада йиса 700-далай виниз операцияр (стенгированидай - 200-

дав агакъна ва коронарографиядай - 500-далай виниз) къилиз акъудзава. Абурун Чехи пай Мегъамедшафи Наримановичал ихтибарзава.

Чи ватанэгъли илимдин 25-далай виниз макъалайрин автор я. Абурукай са шумуд РФ-дин илимдин образованидин министерствонин ВАК-ди рецензияр гузвай журналрани чапна.

Мегъамедшафиди вичин умуьурдин юлдаш Наидадихъ (ада Каспийск шегъердин поликлиникада духтур-стоматолог яз зегъмет Чугвазва) галаз санал жегъил хизанда 5 йиса авай хъиз тербия гузва. Чаз мадни чир хъайивал, Мегъамедшафиди урус Чалал ширирни кхъизва. «Стихи.ру» сайтда чапнавай абур Келайла, «Дидедиз», «Чи шегъер» ширир, дугъриданни, заз лап бегенмиш хъана. Памайрал, интеллектдиз талукъ маса къугъунрални (ам «Идалго» клубдин иштиракчи я, са шумудра гъалибвилерни къазанмишна). Дзюдодал, футболдал адан рикел гзаф ала. И рекъерайни Квенкивечи чкаяр ада садрани къведра къунач.

Илимдин рекъе къачунвай мягъкем кам тебрик авунихъ галаз сад хъиз, чна Мегъамедшафи Садыкъидихъ, гъакел амай ватанэгълийрихъни алукънавай йисуз мадни Чехи агалкъунар, хушбахтлувал хъун алхишзава. Эвелни-эвел къуй дуьнья – ислягъ ва инсанрихъни мягъкем сагъламвал хъурай!

РАГНЕДА РАМАЛДАНОВА

КУЪМЕКИЗ

АЛАКЪУНИ

ЗАК ЛУВАР

КУТАЗВА

Дишегъли – им зурба къуват я. Нагагъ вири жедачтлани, чпин винел патан назиквилизни хъуьтуьлвиллиз килиг тавуна, абурулай гзаф крар алакьда! Виш йисаралди дишегълидин хиве анжах са везифа тунвай – квалин чим-къул хуьн, аялар хун ва тербияламишун. Яшайишдин гьалар, къайдаяр дибдай дегиш хъанвай чи девирда дишегъли квале неинки са кайвани, диде, гьакъ вичин къилди тлалабунарни истемишунар авай тавзар («личность») я. И кар чаз чи къенин суьгьбетдин игит Таира Муспагьовадин къаматди, адан уьмуьрдинни яратмишунрин рекъи успатзава.

Алатай йисуз Ахцегъа, «Самур» комплексдин ресторанда дидейрин Югъ къейдзавай межлисдал, «Ахцегъ район» муниципалитетдин къил Осман Абдулкеримова (ам кваллахдила элячлуналди райондин къилин везифаяр вахтуналди Вадим Агъасиева тамамарзава) райондин культурадин Управленидин машгъур манидар Таира Муспагьовадив «РД-дин культурадин лайихлу работник» – адаз гъуьрметдин твар гунин медаль вахгана. Райондин ва республикадин культурадин хиле яргъал йисара члугвазвай гьакъисагъ зегъметдай хуш келимаяр лугъуналди адаз цуьквер гана. Лугъун хьи, хъсан манидар хъиз, Таира Гьезрединовна гьакъ Ахцегъ АТВ-дин директор, райондин

дишегълийрин Советдин председатель, райондин Общественный палатадин член, пуд аялдин мегърибан диде ва къени къилихрин кайвани я. Ингъе, чна адахъ галаз агъадихъ галай суьгьбетзава.

– **Таира вах, эвелимжи нубатда, чна ваз республикадин культурадин лайихлу работниквилдин твар – гъуьндуьр дережа рикъин сидкъидай мубаракзава. Къуй ваз чандин сагъвал ва яратмишунин рекъе агалкъунар хъурай! Гила куьрелди жувакай ва вакай манидар гьикъ хъанатла кьве гаф лагъ.**

– Зун дидедиз жедалди, са цлувад югъ амаз зи буба Гьезредин кваллахдал бедбахтвилдин са дуьшуьшдик акатна рагъметдиз фена. И жигъетдай заз жув,

хуьтIуьн юкьуз ахъа хъана, живедик акаатай
цукьведив гекъигнавай са мани ава:

*ХуьтIуьн юкьуз ахъа хъайи цуьк,
Вун аязри атIанани?
Вунни зун хъыз, бейхабардиз
И дуьньядиз атанани?... (Мани лагъана)*

Ялгъуз диде Анифата чун, къве вах, текдиз хвена, чакай зегъметкеш, жемятдиз менфят авай инсанар авуна. Дидедал акъалтай азабар, азиатар вири жуваз акваз, зун адахъ галаз вах, юлдаш-сирдаш хъанай. Аялрин бахчадиз заз эсиллагъ физ кIан хъаначир. Гъамиша дидедин патав жедай. Эхир дидеде зун вичихъ галаз кIвалахдал, больницадиз тухуз хъана. Зун больницадин вилик квай багъда манияр лугъуз жедай. Зи сифте тамашачиярни духтурханада кIвалахзавайбурни азарлуяр хъана. РикIел алама, са юкьуз зи патав къакъан буйдин, еке спелар квай, вичел лацу халат алай са итим атана. Авайвал лагъайтIа, сифте заз адахъай зарафатсуз кичIе хъана, «и духтурдиз яраб зи свах акъудиз кIанзава жал» – фикирна, за адаз чин чIурна. Амма ада гъа за лугъузвай мани давамариз-давамариз, зун къужахда къуна, хуьруьн культурадин кIваллиз гъанай. Зун, 5 йиса авай манийрал рикI алай руш, сифте яз сегънедал гъайи кас зурба манидар Эдиев Межид духтур тир. Рагъмет хъурай вичиз! А вахтара райондин идарайрин художественный гъевескар коллективрин арада акъажунар жедай. Больницадин коллективдихъ лагъайтIа, еке хор ва къуьлердайбурун хъсан десте авай. Куьрелди, гъа чIавадай инихъ за райондин художественный самодетелностдин активный иштиракчи яз, гъам чи райондин хуьрера, гъам республикадин гъар жуьре мярекатра иштиракзава.

– **Ваз ви хуси яратмишунарни ава, тушни?**

– Эхъ, за яваш-яваш жуван манийрин, ва гъакI завай тIалаб авур ксариз чIалар хъызва. Лугъуда хъи, югъ фена жуван къайгъуйрик квай кас масадан фитне-къалдик жедач. ИкI, заз райондин ва республикадин сегънейра тамамарзавай «Женнетин варарив», «ХуьтIуьн цуьк», «Руьгдин илгъам», «Балаяр», «Диде», «Зи рагъ» манийрин чIалар ава, – ихтилатдилаь къулухъ ада музалатрин куьмекни галачиз еке гъевесдивди «Зи рагъ» мани лагъана:

*Тади ая, циферикай килига.
Хважамжамдин рангар садав гилига,
Зи рикI алай са манидал илига,
Ви чимивал чарасуз я, чан зи рагъ!
Ви нурад акунихъ зун лап цIигел я,
ТахъайтIа, зун дуьньядихъ галаз хъел я.
Зун ракъинин са цуьк я вун гуьзетзавай,
Закай вун чубнуьх жемир, чан зи рагъ
Вун цава зун чилел – мензил чIехи я,
Йикъар куьруь, мичIи йифер яргъи я,
Заз акI я хъи, гъетерни зал пехил я,
Ви нурад заз багъиш ая, чан зи рагъ!*

– **Баркалла! Хъсан сес ава, чIаларни лап хъсанбур я, маншаллагъ! Манияр тамамарунихъ галаз санал вуна райондин бязи идарайрани кIвалахзавай.**

– Эхъ. Манияр тамамарунилай гъейри зи рикI лезги ва урус чIаларал гзаф алай. Школа акъалтIар авур вахт перестройкадин, дуьнья алаш-булаш хъанвай четин йисарал ацалтна, завай жуван рикI алай кIелуник экечIиз хъанач. Са шумуд йисуз райондин культурадин кIвале кIвалахна. Ахпа, гъич жуваз хуш тушир лагъайтIа жеда, экономиствилин пеше хъяна, са шумуд йисуз налоговый инспекцияда ва саки 17 йисузни Ахцегърин агъалияр яшайишдин рекъай хуьнин управлениеда аялар авай хизанриз пулдин куьмекар гузвай хилен пешекарвал авуна. Гъа вахтундани инсанрин тIалабунралди хуьруьн, райондин мярекатрани иштиракзавай.

– **Тарифлу манидар руш райондин телевидениедиз (АТВ) гъикI акъатна?**

– Вуч лугъун, къисметдин кар я. Са мярекатдин дуьшуьшдилаь къулухъ чанда еке гъайиф аваз за сегъне гадарнавай. Хейлин вахтунда къасухдай хъиз сегънедал эхкъечIна манияр хълагънач, амма рикIиз лугъуз кIанзавай. ИкI яргъалди давам хъун мумкин тушир. Са юкьуз райондин культурадин Управлениедин (РУК) начальник Ханум Фетуллаевадин теклифдалди зун, жуван къастунилай гъил къачуна, сегънедал хтана. Гуьгъуьнай Ханум ваха заз клубда гъатта жуван сольный концерт къиле тухудай мумкинвални ганай. ИкI, жуван дамарра авай яратмишунрин кIвалах гъиле гъат хъвур зал гуя чан хтана, акъван чIавалди цикай хкатнавай балугъ хъиз авай. Са къадар вахт алатайла района манийрин са конкурс малумарнаваз, за ана иштиракна. Дагъустандин халькъдин шаир Хуьруьг Тагъиран "Ширин-ширин" эсердин чIалариз теснифнавай халькъдин мани тамамарна, 2- чка къуна. А чIавуз мярекатда Ахцегърин телевидениедин директор Максим Алимовни авай. Адан теклифдалдизаз телевидениеда журналиствал авун къисмет хъана. И карда Максим Тагъировича заз гзаф чирвилер, вичин тежриба гана. 2017-йисуз вич пенсиядиз эхкъечIдайла директорвилин жавабдар везифаярни зал ихтибарна. Райондин къил Осман Абдулкеримовани зи кIвалахдиз хъсан къимет гана, зун гъевеслу авуна. ИкI, АТВ-да яратмишунрин кIвалахиз, гъа са вахтунда за манияр лугъунни давамарзавай. 2016-йисуз Ахцегъа Дагъустан Республикадин лайихлу муаллим Магъмуд Абдулкеримован тIварунихъ галай фондунди тухвай "Лезги сес" милли манийрин чIехи конкурсдани за агалкъунралди иштиракна. Гъавилай за Ханум вахаз, Максим Алимоваз ва Осман Абдулкеримоваз гъамиша сагърай лугъузва.

– **АТВ-дин руководитель яз, вавай чи телевидениедин кIвалахдикай вуч лугъуз жеда, гъихъгин четинвилер гъалтзава?**

– Тележурналиствилин кIвалахдал зи рикI гьамиша алайди тир. Чи кьунши Абдурашид Агьмедова гьеле 1990-йисара сифте яз чкадин телевидение ачухайла (а макъамда маса района гьеле чпин телевиденияр авачир), ада школада кIелзавай руш тир заз дикторвал теклифна, залай алакьнай. Аквадай гьалда и кIвалах зи кьисметни тир. Дуьз лагьайтIа, четинвилер гзаф ава. Иллаки рекъемрин вилик фенвай технологийрин телевидениедин вахтунда чаз Роскомнадзордин лицензиядин бинедаллаз аналоговый куьгьне кьайдада эфирдиз экъечIдай ихтияр амач. Агъалийриз чкадин телевидениедиз Интернетдай килигиз са кьадар четин ва кагьул жезва. Интернет провайдерни гьар са агъалидиз сад я ва куьгьне телевизорра и функция авач. ЯтIани чаз чи тамашачияр ава. Чна передачаар Ютубдиз, телеграм, ВК сайтризни акъудзава ва гьа са вахтунда республикадин рекъемрин блокдик акатуникайни умуд атIузвач. Мадни са кар: телепередачаар съемка ийидайла чи районгьлияр пара агъайни я, кьил кьакъудзава. Куьз ятIани абур чеб раиж авуниз акси я. Гьелбетда, алай вахтунда зун АТВ-дин кIвалахдин еридилай рази туш. Яратмишунин кIвалах хьсанардай фикирар гзаф ава. Аллагьди гайитIа, цIийи 2023-йисалай чун а фикирар кьилдиз акъудиз ва нетижада кIвалах аквадайвал хьсанариз алахьда.

– Вуна Чаз райондин дишегълийрин Советдин кIвалахдикай куьрелди суьгьбет ая ман.

– Дишегълийрин Советдин председателвилин везифаяр за 2019-йисан июндайла тамамарзава. Чи тешкилат района кьиле тухузвай общественный чIехи гьич са мярекатдикай хкечIзавач. Гьа са вахтунда Гъалибвилин, ЦIийи йисан, 8-Мартдин, дидейрин Йикъан суварриз талукъ яз чна чи акцияр-серенжмарни тешкилзава. Алай вахтунда чи тешкилатди эвелимживал ялгъуз дидейрин, гзаф аяллар авай ва игьтияжлу хизанрин кьайгъу чIугуниз, хатур кьачуниз гузва. Месела, дяведин махсус операциядин (СВО) гьа сифте йикъарилай

эгечIна чун армияда авай аскеррин хизанриз физва. СВО-дин вахтунда чи кIвалах мадни артух хьанва. «Дидедин посылка» акциядин сергъятра аваз Ахцегь районди сиве сивди ацIай кьуд «Газель» машиндин посылкаяр чи аскерриз рекъе тунва. И кIвалах акуна, Дагъустандин ва Россиядин дишегълийрин Союзри хьсан кьимет гунин лишан яз, чаз Гьуьрметдин Грамота, «Дочерям России» рикIел аламукъдай медаль ва хейлин кьиметлу пишкешар ганва. Чи везифайрик гьакI кесиб хизанра авай аялриз школадин 1-классдиз фидайла куьмекар гун, набуд ксарин кьайгъударвал авун, чIехи жезвай несилдиз ватанпересвилин тербия гун, уьлкведин кар алай милли проектар кьилиз акъудунин карда иштиракун ва маса крар акатзава. Са мисал. ЦIийи Усура 2-группадин набуд Асланова Бийината вичикай чаз хабар гана, адан патав фейила, дугъриданни, гелкьведай кас авачиз, ам четин гьалда авай. Чна ам КЦСОН-дин учётда туна, гелкьведай кьуллугъчи галкIурна. Чавай адаз куьмекиз хьунал зун пара шад я. Ихьтин дуьшуьшар мадни ава. Обществeнный тешкилатдиз пулдинни материалрин такъатар авач кьван, гьавилай пара вахтара инсанриз чи куьмек руйгъламишунинди я.

– Вун райондин Обществeнный палатадин членни я кьван, гьадакайни куьрелди лагъ?

– Райондин Обществeнный палатадин председатель Али Исмаилован кьаюмвилек кваз чна активныйдаказ кIвалахзава, ахьтин четинвилер авач. И кьве тешкилатдини кьиле тухузвай кIвалахар гьа сад хьтинбур я, абуру сада-садаз куьмекзава. Идалай алава, и йикъара зун Дагъустан рекъемрин жигъетдай артмишунин Министерстводин (Министерство цифрового развития) Обществeнный Советдин членвилени кьабулнава. Кар ийирдаз жагъида лугъурвал, общественный крар югъ-кьандавай пара я ва абурукай кьекъечIизни жезвач.

– Кьуллугъдин, общественный ва гьа са вахтунда кIвалин вири крар бажармишиз вун гьикI акакъзава? Ял ядай вахт амуькьзавани?

– Ял ядай вахт, дугъриданни, заз авач. Хизан идара ийизва, пуд велед тербияламишзава. Уьмуьрдин юлдаш Аким алай вахтунда СВО-дин иштиракчи я. Обществeнный кIвалахар хиве кьаз вуж хьайитIани рази жедач. Заз лагьайтIа и кIвалах гзаф бегенмиш я, гьвечIи чIавалай гьакI тербияламиш, вердиш хьанва. Инсан амай чан алай затIарилай тафаватлу ийизвайди зегъмет, мергъаметлувал я. Маса кIвалахдилай вуна жуваз пулдин хийир кьачузва, общественный кIвалахда вуна вири кьуватар, Аллагъ патал хьуй лагъана, обществодиз гузва. И кIвалахдиз сад Аллагъди, садни несилри лайхлу кьимет гуда. Жувавай масадаз са хьсан кар ийиз алакьуни зак лувар кутазва.

ДАШДЕМИР ШЕРИФАЛИЕВ

Лезги чилин тават

Заз зи ихтилат са милайим, хуш къилихрин, пешедал рикI алай, исятда вич лайихлу пенсияда авай зегъметдин ветеран, лайихлу педагог Къасумова Нарима Нажмудиновнадилай ийиз кIанзава. Адан ери-бине СтIал Сулейманан райондин Къасумхуьрелай я.

1937-йисан 1-ноябрдиз къасумхуьруьнви Хаиров Нажмудиназ адан уьмуьрдин юлдаш Саимата рикIин хиля хьтин са руш багъишна. Рушал тIвар Нарима эцигна.

1945-йисуз Нарима Нажмудиновна Къасумхуьруьн юкъван школадиз кIелиз фена ва 1956-йисуз анаг акъалтIарна. Гъа и йисуз жегъил руш Дербентдин В. И. Ленинан тIварунихъ галай педагогический училищедик кIелиз экечIна. Хъсан зигъин авай руша 1958-йисуз училище хъсан кьиметар аваз кIелна акъалтIарна. Гъа и йисуз Нарима Нажмудиновна ЦIийихуьруьн 4 йисан школадиз кIвалахал хтана. 3 йисуз ана кIвалахай жегъил муаллим, 1962-йисуз Къасумхуьруьн юкъван школадиз рекъе туна. Ина ада вичин везифаяр та пенсиядиз экъечIдалди намуслувилелди кьилизни акъудна.

Муаллимди чIугвазвай зегъмет гзаф жавабдарди я. Муаллимди мектебда гайи сифте тарсунилай инсаниятдин гележегдин асул рехъ тайин жезва.

Вичин намуслу зегъметдалди, инсанвилини ерийралди ада аялрин, абурун диде-бубайрин, вири коллективдин патай еке гъурмет къазанмишна.

Нарима Нажмудиновнади школадин общественный уьмуьрдани активвилелди иштиракзавай.

ИкI, ада гзаф йисара школадин парторганизациядин секретарвиле кIвалахна, ам анин профкомдин членни, 32-областной партконференциядин делегатни хъана. Хъсан муаллимдин – общественникдин гъакъисагъ зегъметдиз лайихлу кьиметни ганва.

1977-йисуз ам «РСФСР-дин халкъдин просвещенидин отличник», 1982-йисузни «СССР-дин просвещенидин отличник» тIварариз лайихлу хъана. 1978-йисуз Нарима муаллимдилай Дагъустандин муаллимрин 6-съезддин делегат хъана. 1979-йисуз ада Москвада кьиле фейи Вирисоюздин муаллимрин съезда иштиракна.

1987-йисуз ДАССР-дин просвещенидин министрдин приказдалди адаз «Старший учитель» лагъай тIвар гана, 1988-йисуз СтIал Сулейманан райондин 43-партконференциядин делегат хъана. ГъакIни ам гзаф къадар гъурметдин грамотайрин сагъибни я. Амма Нарима муаллимди тарсар гайи аялрин патай вичиз авай гъурмет виридалайни чIехи награда язгъисабзавава и кардал дамахни ийизва.

- За тарсар гайи ученикри къе Ватандин гъар са пипIе гъакъисагъвилелди, намуслуказ чпин хиве авай везифаяр тамамарзава. Зи рикIел гъабур гъикI алатIа, гъабурун рикIел зунни гъакI ала. Абуру заз гъар са сувар мубаракзава, хуьруьз хтайла зи патав къвезва, - лугъузва Нарима Нажмудиновнади.

Вичин пешедал ашукъ, гъиле кьур гъар са кар намуслувилелди ва эхирдалди кьилиз акъуддай, герек чIавуз куьмекдин гъил яргъи ийидай муаллимрин хъсан несигъатчи Нарима Нажмудиновнади вичи кIвалах авур Къасумхуьруьн 1-нумрадин коллективди (директор З. Устаев) къени гъурметзава, кьиле физвай гъар са мярекатдиз теклифзава.

Эхъ, къе зегъметдин ветеранди ял язава, авур крарал, вичин хизандал дамахзава.

Уьмуьрдин юлдашдихъ (рагъметлу А. З. Къасумов) галаз санал абуру пуд гада чIехи авуна, уьмуьрдин рекъел акъудна.

ЧIехи гада Къасумов Мингъажудин Къасумхуьруьн 1-нумрадин юкъван школадин завхоз, адан уьмуьрдин юлдаш Къасумова Айишат гъа и школадин тербиядин рекъяй директордин заместитель, СтIал Сулейманан райондин дишегълийрин Советдин председатель я.

Къвед лагъай гада Къасумов Мурад Волгоград шегъерда бизнесдал машгъул я. Адан юлдашди Волгограддин 17-больницада провизорвиле кIвалахзава.

Пуд лагъай гада Къасумов Малик (рагъмет хуьй вичиз) суддин къуллугъчи тир. Адан уьмуьрдин юлдаш З. Къасумов кIвалин кеспидал машгъул я.

Тежрибалу муаллим, кьуни-кьуншийрихъ, хуьруьнвийрихъ, мукъва-къилийрихъ галаз гъурмет-хатур аваз яшамиш жезвай мегърибан дишегъли хъиз, Нарима Нажмудиновна веледриз, сусариз, хтулриз, птулриз ала диде, бадени я.

Ингъе гъа ихътин камаллу дишегъли, вирида гъурметзавай Н. Н. Къасумовадин 85-йис тамам хъанва.

Заз Нарима Нажмудиновнадихъ элкъвена лугъуз кIанзава: вахъ сагълам чан, балайрикайни, хтулрикайни, птулрикай рикIин динжвал хъурай!

Асият МИРЗАЛИЕВА

Журнал в журнале

Чудесные ароматы

КОКОСОВЫЕ ПИРОЖНЫЕ **НА 20 ШТУК**

2 белка, 125 г сахара, 150 г кокосовой стружки, 1 щепотка корицы, 1 чайная ложка лимонного сока, 150 г белой шоколадной глазури

1. Взбить белки, всыпая при этом сахар. Мешать массу еще 8–10 мин на горячей водяной бане, пока она не станет тягучей.
2. Перемешать с массой кокосовую стружку, корицу и лимонный сок. Вырезать ложками шарики величиной с орех и положить их на противень, покрытый бумагой. Выпекать 15 мин при 150°C.
3. Окунуть пирожные в расплавленную глазурь. Выложить на решетку и подсушить.

КОЛЕЧКИ С АБРИКОСАМИ **НА 45 ШТУК:**

250 г муки, 125 г молотого миндаля, 100 г сахарной пудры, 1 пакетик ванильного сахара, 160 г охлажденного сливочного масла, 1 яйцо, 200 г абрикосового конфитюра

1. Замесить тесто из муки, миндаля, сахарной пудры, ванильного сахара, масла и яйца. Завернуть в пленку и охлаждать 2 ч.
2. Раскатать тесто слоем в 4 мм. Вырезать кружочки, из половины кружочков вырезать серединки. Наклеить кольца на кружочки, смазанные конфитюром. Выпекать на противне, покрытом бумагой, 12 мин при 170°C.

ВАНИЛЬНОЕ ПЕЧЕНЬЕ **НА 60 ШТУК:**

2 белка, 500 г сахара, мякоть 3 стручков ванили, 1 чайн. ложка лимонного сока, 300 г молотого миндаля

1. Взбить белки с 225 г сахара, ванильной мякотью и соком. Смешать с миндалем. Охлаждать 2 ч.
2. Раскатать тесто толщиной 5 мм между 2 слоями пленки. Выстелить противни бумагой. Вырезать звезды и выпекать 12 мин при 150°C. Растворить сахар в 6 ст. ложках воды. Расплавить массу на сильном огне. Взять ложку и покрыть печенье нитями сиропа.

Воздушные, тающие во рту пирожные и печенье обязательно придутся по вкусу вашим близким

О вкусной и красивой пище: яркие овощи и фрукты

На протяжении веков кулинары разных стран уделяли внешнему виду и запаху блюд не меньше внимания, чем их вкусу. Неизвестно, знали ли об этом древние повара, но современные ученые доказали, что яркая ароматная пища способствует появлению аппетита и лучше усваивается. Традиция украшать блюда свежей зеленью, овощами и фруктами тоже оказалась обоснованной: чем ярче окраска и сильнее аромат даров природы, тем больше в них полезных растительных пигментов и биоактивных веществ.

Индолы – естественные антиоксиданты. Кроме того, они снижают уровень холестерина в крови и тормозят развитие атеросклероза. Индолы в большом количестве присутствуют в капусте, кабачках, патиссонах, тыкве.

Хлорофилл – зеленый пигмент растений. Попадая в человеческий организм, он активизирует обмен веществ, нормализует состав крови, укрепляет иммунитет. Особенно много зеленого пигмента содержится в листьях салата и шпината.

Флавоноиды – фенольные соединения. Они придают плодам citrusовых желто-оранжевый цвет. Флавоноиды укрепляют сосуды, выводят из организма радионуклиды и тяжелые металлы.

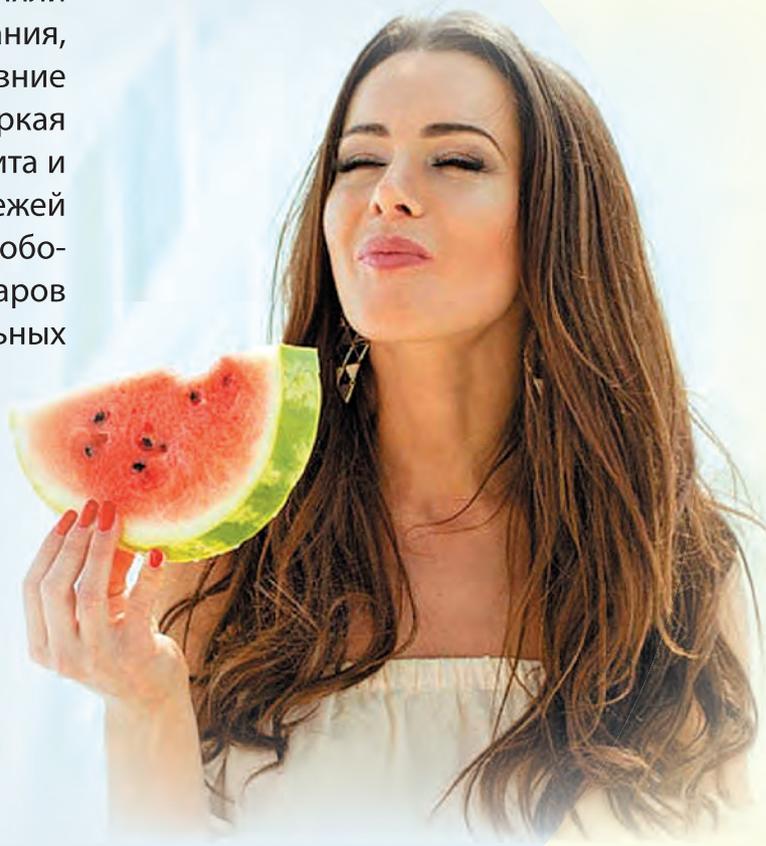
Каротиноиды – источник витамина А. Основные источники этих веществ – морковь, тыква, паприка, дыня. Каротиноиды повышают иммунитет и лучше усваиваются в сочетании с растительными маслами.

Гликозинолаты – вещества, придающие редьке и горчице характерный аромат. Они обладают антимикробным действием, снижают риск возникновения онкологических заболеваний, возбуждают аппетит и улучшают пищеварение.

Сапонины, содержащиеся в бобовых и чесноке, оказывают противовоспалительное действие, предупреждают образование тромбов, укрепляют сердце, сосуды, препятствуют развитию атеросклероза.

Антоцианы — пигменты сине-фиолетового цвета. Их много в чернике, сливах, баклажанах, смородине. Антоцианы – хорошие антиоксиданты, ослабляют действие токсинов, служат профилактикой онкологических болезней.

Активное вещество **ликопин** относится к каротиноидам. Ликопин не преобразуется в организме в витамин А, но оказывает антиоксидантное действие и укрепляет сердечно-сосудистую систему. Ликопином богаты помидоры, красные грейпфруты и дыни.

Катехины – производные флавонолов и антоцианов. Укрепляют капилляры, предупреждают заболевания сердца и сосудов, повышают иммунитет. Много катехинов в красном, байховом и зеленом чае, в красном винограде.

Терпеноиды входят в состав эфирных масел. Эти биоактивные вещества есть в citrusовых, во многих пряностях и зелени. Они оказывают бактерицидное действие, а также значительно снижают вероятность развития опухолей.

КУЛИНАРНЫЕ СОВЕТЫ

- Румяные запеканки получаются гораздо вкуснее, если смазывать форму не маргарином, а сливочным маслом, смешанным с чесноком или специями.
- Печень нужно перед жареньем обвалять в муке, тогда она приобретет аппетитную золотистую корочку.
- Хрустящие хлебцы, которые под воздействием высокой влажности впитали в себя влагу, следует слегка подсушить в духовке на нижней полке.
- Омлет приобретает особенно пикантный аромат, если помимо нескольких столовых ложек молока добавить в него еще тертого острого сыра, например эдамского, и колечки зеленого лука.
- Жирные соусы легко обезжирить, если сок от жаренья слить в высокий стакан и дать немного постоять. Тогда жир собирается сверху, и его легко можно снять ложкой.
- Обжаренные в духовке булочки приобретают хрустящую корочку, если перед тем, как ставить в духовку, смочить их сверху водой.
- Чтобы придать взбитым сливкам красивый оттенок и великолепный аромат, при взбивании нужно всыпать немного растворимого кофе капуччино.
- Если в сливочном креме образовались комочки, то его нужно снова взбить, добавив немного загустителя для сливок.
- Меренги получаются особенно воздушными, если использовать разрыхлитель. Его достаточно добавить на кончике ножа во взбитый и наполовину загустевший белок и продолжить взбивать до получения густой массы.

Печёнка

...будет намного мягче и вкуснее, если перед обжариванием ее опустить на 1 минуту в кипящую воду, а затем обжарить.

Рыба

...при обжаривании будет меньше разваливаться, если ее посолить за 10 – 15 мин до готовности. И не станет сухой, если перед этим замочить ее на 30 – 40 мин в молоке.

Пирог

...с ореховой начинкой получится сочнее, если к орехам добавить измельченное яблоко.

СУП-ПЮРЕ ИЗ ЧЕЧЕВИЦЫ

На 4 порции:

- 2 сладких перца (красный и желтый)
- 1 луковица
- 1 морковь
- 200 г красной чечевицы
- 2 помидора
- 1 ст. ложка паприки
- 1 зубчик чеснока
- 3 веточки петрушки
- 4 ст. ложки натурального йогурта
- соль, черный перец по вкусу

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

1. Сладкий перец вымыть, обсушить, каждый разрезать пополам, удалить сердцевину с семенами, мякоть нарезать полосками. Лук очистить и крупно нарезать. Морковь вымыть, очистить и нарезать кружочками.

2. В кастрюле довести до кипения 2 л воды, положить подготовленные овощи и варить 20 мин на маленьком огне под крышкой. Красную чечевицу промыть холодной проточной водой, переложить в кастрюлю с овощами и варить 30 мин. Помидоры опустить на 30 с в кипящую воду, затем очистить, нарезать и добавить в кастрюлю с овощами и чечевицей.

3. Положить паприку и варить 5 мин. Получившийся суп перелить в чашу блендера, добавить очищенный чеснок и измельчить все вместе.

4. Пюрированный суп посолить и поперчить по вкусу. Петрушку вымыть, обсушить, оборвать листочки. Суп разлить по порционным тарелкам, добавить йогурт и листочки петрушки.

Обустроиваем кухню

Основные правила, которыми следует руководствоваться, планируя пространство, просты и практичны: здесь всем должно быть комфортно и безопасно.

Устаёте, хлопоча на кухне? Это не удивительно: как свидетельствует статистика, 40 % времени хозяйка проводит именно в этом помещении. Сделать работу на кухне менее утомительной вам помогут знания эргономики: науки о том, как организовать пространство максимально комфортно и безопасно. Подбрав мебель правильных габаритов и конфигурации, прочную и простую в использовании, вы сэкономите силы и время.

Еще
в 20-х годах
XX века немецкие
исследователи
вывели идеальные
формулы организации
кухонного
пространства

В треугольнике

На кухне существует несколько зон активности, и самые важные из них – плита, раковина, холодильник – образуют так называемый рабочий треугольник. Планировка кухни удачна, когда расстояние между «вершинами» треугольника минимально, а длина периметра составляет от 4 до 7 метров. Кроме того:

- плиту поставьте поближе к обеденному столу, но так, чтобы случайно, проходя мимо, не обжечься и не получить травму;
- раковину располагайте в центре треугольника – так удобнее. Оптимальное расстояние от нее до холодильника – 1,2–2,1 м, а до плиты – 1,2–1,8 м;
- холодильник удачнее всего встанет в углу кухни: так он не будет «разрезать» рабочую поверхность столешницы. Открытая дверца тоже не должна мешать проходу.

Плюс удобство

На кухне важно все: высота и ширина мебели, ее обтекаемость (такая безопаснее), расположение шкафов и ящичков.

- При планировке рассчитывайте высоту рабочего стола так: встаньте рядом со столешницей и согните над ней руки в локтях. Расстояние между ними и поверхностью должно быть 10–15 см. А рабочий стол для готовки – не менее 90 см.
- Тумбы с открывающимися дверцами неудобны: чтобы достать что-то с нижней полки, надо наклоняться.

В этом случае выручат выдвижные ящики. Оснастите их системой открывания Push: она сама распахнет дверцы при малейшем нажатии.

- Пространство под раковиной, до которого сложно дотянуться, будет использоваться на 100 %, если вы установите систему «волшебный уголок» (металлическая конструкция выдвигается и вытягивает за собой из угла полки).

Прослужит дольше!

Эмалированные кастрюли хорошо отчистятся мелкой солью, нанесенной на кусочек влажной ткани. Для того чтобы посуда, покрытая эмалью, служила дольше, прокипятите в новой кастрюле подсоленную воду (5 чайных ложек на 1 литр воды).

Стирка вхолостую – полезно!

Чтобы продлить срок службы стиральной машины, каждый месяц устраивайте холостой запуск (без белья) при температуре 60–90°C с использованием стирального порошка, содержащего отбеливатель. После каждой стирки держите дверцу открытой – для просушивания и проветривания: иначе на резинке, обрамляющей дверцу, может появиться плесень.

Иней на плечах

Причин появления перхоти может быть несколько: различные микроорганизмы, нарушение работы сальных желез, стрессы, диеты, гормональные изменения. Иногда на перхоть не обращают внимания. А зря! С виду безобидное заболевание может стать причиной выпадения волос. Так что бороться с перхотью надо начинать сразу, как только вы ее обнаружили.

Только факты

Одна из главных причин – патогенный грибок. Он «живет» на коже головы в виде спор, но как только появляются подходящие условия для его размножения, например, стресс, ослабление иммунитета, различные болезни желудка, становится невероятно активным. Изменяется цикл развития клеток кожи, и как результат – они отшелушиваются, не успев «умереть». Тысячи клеток слипаются в чешуйки разного цвета и размера, которые видно невооруженным глазом и которые покрывают нашу одежду белым инеем. Различают перхоть жирную и сухую. Жирной перхоть становится, когда смешивается с избыточным кожным салом (при жирной коже головы). Волосы быстро засаливаются, может появиться зуд. Когда сальные железы вырабатывают мало жира (кожа головы сухая), образуется мелкая сухая перхоть – высохшие роговые чешуйки, почти лишенные жира, а волосы секутся, становятся тонкими и тусклыми.

Правила борьбы

Старайтесь не раздражать кожу головы. Пользуйтесь только расческами и щетками из натурального дерева. Постарайтесь как можно реже сушить волосы феном. Они не любят горячего воздуха. Также не стоит мыть их слишком горячей водой. Обратите внимание еще и на то, что лежит у вас в тарелке. Здоровье вашим волосам обеспечат все зеленые овощи, листовые салаты, а также рыба и печень. Не помешает укрепить свой организм с помощью витаминов. Вам необходимы витамин А, витамины группы В, витамин С, витамин Е, витамин Н, витамин U.

Важно правильно подобрать средства для ухода за волосами. В продаже есть шампуни и маски для борьбы с жирной и сухой перхотью.

Перхоть – явление неприятное, особенно часто она появляется зимой, когда мы носим шапки и капюшоны

Эти средства обычно содержат медицинский деготь и противомикробные вещества.

Помощь природы

■ Кожуру четырех лимонов варите в течение 15 минут в 1 литре воды. Полученным отваром ополаскивайте волосы раз в неделю.

■ 10–20 г сухих корней лопуха измельчите и варите в 200 мг воды 10–15 минут на слабом огне, после чего дайте отстояться и процедите.

Втирайте в корни волос после мытья 2–3 раза в неделю.

■ **При жирной перхоти** и выпадении волос 2–3 раза в неделю в течение месяца втирайте в кожу головы спиртовую настойку календулы.

■ **При сухой перхоти** семена алтея с растительным маслом в соотношении 1:20 нагрейте в течение часа на водяной бане. Затем процедите, остудите и теплый масляный экстракт втирайте в кожу головы 2–3 раза в неделю. Курс лечения – 15 процедур.

На работе целый день сидите за компьютером, а дома не выходите из Интернета? Так вы рискуете заработать один из офисных синдромов.

Осторожно: офис!

Компьютеры входят в рабочий обиход практически всех профессий. Мы живем в мире бесконечных мониторов, и такое тесное взаимодействие с ними не могло остаться без последствий. Появился целый ряд компьютерных заболеваний, получивших название «офисных болезней».

ПОБОЧНЫЙ ЭФФЕКТ

◆ **Наиболее распространенная офисная проблема – «синдром сухого глаза».**

Слезы, образуемые в слезных железах, равномерно увлажняют глаза только при моргании. Немигающий взгляд на монитор нарушает их естественное увлажнение. Появляется ощущение инородного тела в глазу, жжение, зуд, сухость, слезоточивость. Чтобы сохранить зрение, старайтесь чаще моргать – приучите себя делать зрительную гимнастику. Не забывай-

те о чередовании труда и отдыха. Во время перерывов подходите к окну и, максимально напрягая зрение, рассматривайте объекты вдаль.

Для лечения и профилактики сухости глаз рекомендуют препараты серии «искусственная слеза».

Ограничить время работы на ПК следует всем тем, у кого уже есть проблемы со зрением: близорукость (более 6 диоптрий), дальнозоркость (более 1,5 диоптрий), глаукома.

◆ **Компьютерная мышь тоже может «кусаться», правда, ее**

«укус» выражается мурашками, бегущими по руке, после чего всю руку до локтя пронизывает острая боль, а затем рука немеет.

Этот компьютерный недуг уже получил название: хроническое растяжение сухожилий. Болезнь распространяется с быстротой вирусной пандемии и поражает в основном тех, кто имеет дело с компьютерной графикой: правя рисунок, приходится ежедневно тысячу раз нажимать на мышь, а кисть человека к такой нагрузке совершенно не приспособлена. Чтобы не было проблем, разучите комплекс специальных упражнений и выполняйте его.

◆ **Опасна не только компьютерная мышь, но и клавиатура. При длительном сдавливании срединного нерва запястного канала развивается так называемый туннельный синдром.**

Если кисть невозможно сжать в кулак и любое подобное усилие вызывает боль, это повод уже не заниматься гимнастикой, а обратиться к врачу. Он назначит лечение (противовоспалительные средства, компрессы, блокады, физиотерапию), а возможно даже и операцию.

ВАЖНО!
Проблем со здоровьем не возникнет, если вы сидите перед экраном не более 4 часов: перегрузки - стресс для организма.

ТУТ НАДО СМОТРЕТЬ В ОБА

Только бережное отношение к зрению поможет сохранить зоркость на долгие годы

◆ Самая простая зарядка для глаз – вращать ими по часовой стрелке и против, сжимать веки с определенной частотой и силой. Такая зарядка (2–3 раза в день) улучшит питание глаз. Для тренировки зри-

тельного аппарата созданы специальные офтальмоигры для детей и взрослых, во время которых при потере зрительного внимания гаснет экран. Вы можете установить такую офтальмотренажер на свой ПК.

ПРОЧИТЕ ДЕТЯМ

Валентина Дарбишева

Хозяюшка

Я люблю у бабушки
Печь и есть оладушки,
А с картошкой пироги
Лучше маминой еды!

Мы готовим на обед
Суп, котлеты, винегрет,
Как хозяйка за столом
Соберу в обед весь дом.

Я любимому коту
Супу в блюдечко налью:
Слизет суп он язычком,
А котлету – на потом.

Пообедали – и спать,
Мы с котом пойдём в кровать,
Промурлычет сказку он,
Чтобы сладким был мой сон.

Море

Море катит на песок,
Приглашая в свой поток,
Я стою на берегу
И боюсь я глубину...

Подошла сестра ко мне,
Гладит тихо по спине:
– Ты не бойся, я с тобой,
Поиграем с бирюзой!

Осторожно я вошёл
В белопенный грохот волн,
Страшно мне, но я иду,
За руку держу сестру:

– Ты подпрыгни, как и я,
Коль приблизится волна,
Страх боится храбрецов –
Море любит смельчаков.

Я послушался сестру,
Крикнул морю: – Я люблю
Твою пенную волну,
Поиграй со мною, ну!

Стихло море ненадолго,
Успокаивая волны,
Словно пригласив в игру –
Видно, нравлюсь я ему.

Я плескался и смеялся,
Прыгал, с волнами сражался,
Выходил на берег сам,
И к морским шёл чудесам.

Накупавшись утром вволю,
Мы домой уходим с моря.
Жду, когда наступит вечер,
И я снова с морем встречаюсь.

Первые шаги

Сделал братик первый шаг,
Ну какой же он смельчак:
Сам, без маминой руки,
Он пытается идти!

Сделал шаг, потом присел –
На полу есть много дел!
Он поползал, поиграл
И опять на ноги встал.

Замер, как перед прыжком,
И пустился в путь пешком,
Через два шага опять
На полу сел отдыхать.

Все от радости такой
К малышу спешат гурьбой,
Называют молодцом –
Счастьем полнится наш дом.

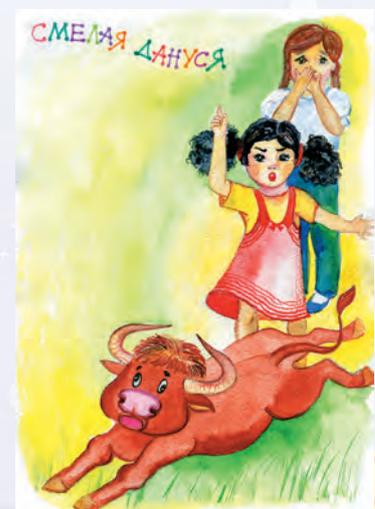
Смелая Дануся

Две сестрёнки – Дана с Маней –
За ворота вышли сами,
Двор для них стал невелик:
Им навстречу вышел бык.

– Ой! – сказала вдруг Марьяша,
Хоть была Дануси старше,
И от страха отступила
За сестрёнки младшей спину.

Но бесстрашная Дануся,
Перед ним совсем не трюся,
Пальчиком быку грозит,
Громко, властно говорит:

– Не пугай мою сестрёнку,
Отойти от нас в сторонку!
Посмотрел бык на детей
В сторону ушёл скорей.

Вейнеран парк

Вейнеран парк – им Ленинан Комсомолдин паркунин эвел ва асул тIвар тир (1946 – йисалай 1962 – йисал къведалди адаз Нефтяникрин паркни лугъузвай). Ам 1909 – йисуз Махачкъаладин юкъвал стхяр Вейнерри – Аркадия ва Николая бинеламишнай. Абурун буба Петр Петрович Вейнер 1860 лагъай йисара Астраханда яшамиш жезвай, аниз ам Владикавказдай хтанвай. Бубадихъ къиблепатан Россияда пиво акъуддай цIудралди заводар авай. Вейнеран пиво дуьньяда къиле феи выставкайра са шумудра медалриз лайихлу хъана: 1900-йисуз Парижда, 1904-йисуз Венада, 1906-йисуз Лондонда.

Гуьгъуьнлай, 3 хвани 2 руш авай Вейнеран хизан Петербургдиз куьч хъана. Ина гъвечи Вейнерри чпин къуллугъра

чIехи агалкъунар къазанмишна. Мисал яз, Аркадия МИД-да къуллугъзавай, ам маса гьукуматрин са хейлин шабагъриз лайихлу хъана.

Буба къейидалай гуьгъуьниз заводрин иесивилер аялри ийиз хъана. 1909-йисуз абуру Порт-Петровскда немс Фельдшудин завод маса къачуна, амма им уьленар авай чка тир. Гъа икI, чил къурурун патахъай стхайри ина яд кужумдай чинардин тарар цана.

Октябрдин революциядилай гуьгъуьниз вири хуси заводар вахчуна, гъабурукай яз Вейнеррин заводарни. 1920-30-йисара вири Вейнерриз жаза гана (репрессийрик акатна). П.П.Вейнер (гъвечиИди) – тарихчи, «Куьгъне йисар» журнал акъудай, куьгъне Петербургдин Музей арадал гъайи – гуьллеламишна. Аркадий Вейнер,

хейлин йисар лагерра акъудна, 1965-йисуз хтана, Ленинградда яшамиш хъанай.

Амма хъсан крар рекъидач. Шегъерэгълийрин рикIелай и хизан алат тийидайвал, Вейнеррин парк амукъна. 30 гектардив агакъна чил къазвай и парк сейр авун патал шегъерэгълийрин рикI алай чкадиз элкъвенва. 2018-йисуз «Шегъер – чиди» гъерекатдин активистри паркунин са къадар паюна авай тарар атIуникай хвена. Абуру паркуна нубатралди къаравулвал авунай.

Паркуна гъакIни Аскер-азадчидиз памятник, Эбеди цIай, Баркаллувилин женгинин музей, игитрин шикилар авай Баркаллувилин Аллея ава.

Гуьлнара АСАДУЛАЕВА

«За зи гъуъл къена!»

И агъвалатдин игит
гуърчег, савадлу, хъсан
тербиядин дишегъли я.
Амма дустагъда туна,
вични гъуъл къена...
Четин тир члалахъ
жез. Гъакъван и
назик дишегълини и
къияматдин агъвалат
сад-садав къазвачир.
Им гъикI хъайи кар
тир?! Куьн килига...
(Тварар дегишарнава).

КЪИСМЕТДИН ЛИШАН

Зун Арсенахъ галаз университет акъалтIардайла таниш хъанай. Ам чи студентрин арадиз дуьшуьшдай аватнай. Ам чи са курсуна кIелзавай гададихъ галаз мярекатдиз атанай. Арсен акунамазди за фикирнай: идакай зи уьмуьрдин юлдаш жеда! Лап гъа Татьяна Ларинади кхъей кагъазда авайвал «Фикиррик кваз лагъана – ингъе ам!»

Белки гъа ихътинди я жеди акунмазди кIан хъун: токди ягъайди хъиз хъанай! Адан вилер залай алатзавачир, дуьз лагъайтIа, заз абур залай алатна кIанни ийизвачир. Мярекатдай чун санал хъфенай.

КIвалихъди хъфидай рекъе цуькверин лак авай. Анихъ агакъайла, Арсена жибиндай чукIул акъудна, йифен лампайрин экуьнал чукIулди цIарцIар гана. Зи вилерал мичIивал акъалтна, зак кичI акатна. Арсена хъвер кваз къизилгуьл атIана, заз гана. Цуьк къачудайла, зи гъил адал алай цацари чухвана, иви атана – иви яйлухдал кутIундалди акъвазначир...

Арсен акунар алай гада тир. Школа акъалтIарайла, ам садахъ галаз кIана ва вич дустагъ тавун патахъай, тади гьалда армиядиз фена. Армиядай хтайла, машинар хъийидай чкада кIвалахал акъвазна. Мажибни хъсан къевезвай, зазни пул харжзавай.

Арсена заз вичиз гъуьлуьз ша лагъайла, зун рази хъана. Дуьшуьшдай чи диде-бубаяр Дагъустандин са райондай тир. Абуру разивал гана. Чна лап хъсан мехъер авуна.

СИФТЕ ЯЗ

Сифте яз ада зал мехъер авур къве гъафтедила гъил хкажна. Чна адан дустариз эверна, шишер язавай. Арсена ички гзаф хъванвай. Ада зун вичин дустунихъ гъалаз рахана лугъуз вири алай чкадал, гъа бередай яз а дустунин пабни, зун гатана. Ада кIвачи зи чин яна, зун алуькна, са тIимил амай зи чин руькуьндал гьалч жез. Зун жув жувакай хкатна ярх хъанваз акур дустари тади кумьекдиз эверна, абуруни милицайриз.

Милицайриз за жув хатадай алуькъайди лагъана. Абуру Арсен хутахна, дустагъда лагъана заз гъич фикирдизни гъиз кIанзавачир. Экуьнахъ Арсен аламан хъанвай, зи чин вучиз икI кIанватIа, лугъуз. Вичи ихътин кIвалах авуна лугъуз ам агъзавачир ва завай багъишламишун тIалабзавай. За адалай гъил къачуна. Заз ам пара кIан тир, гъавилай заз адалай хъсан кас дуьньяда авачирди хъиз авай...

КIВАЛИН ЗУЛУМ

И агъвалатдила гъуьгъуьниз са вацра Арсена вич захъ галаз лап хъсан тухузвай. Ам зав кIанвивиливди эгечIзавай. Амма и тегъер яргъалди фенач. Гъар жуьмя йикъан нянилай ада ички хъваз башламишзавай, гъа икI киш, гъяд йикъарни. Ахпа ам пехъи вагъшидиз элкъевезвай, адан гъайрадин (ревность) къадар авачир. Ада са мус ятIани хъайи крар, заз салам гайи гъар са итим рикIел хкидай. Ам зи чирхчиррикай пис рахадай, эгер за абурун пад къуртIа, зал гъутар гъаз къведай. Милицайриз за эверзавачир, больницадиз зун физвачир – кичIезвай Арсен галачиз амуькуникай. Гуьгъуьнлай са шумудра за ам кIвалай чукурнай, чун яшамиш жезвай кIвалер зи диде-бубадин бур тир. Гъа икI са шумудра: эвелдай гатадай, ахпа багъишламишун тIалабдай, дегиш жеда лугъуз гаф гудай, зазни ам язух къведай. Аял хъайила, ам дегиш жедайдахъ зун инанмиш тир. Амма дегишвал авачир, зун кIвачел залан тирлани ада гатазвай. Руш – Диана – хъайила зун гъавурда акъуна – Арсен садрани дегиш жедач! За адаз чара хъун меслятна.

И сеферда зун жуван гафунал кIевидаказ акъвазнавайди акур Арсеназ чизвай им эхиримжи сефер тирди. Гуьгъуьналлай къве гъафтеда ам захъ акI эгечIзавай хъи, гъатта мехъерар ийидалдини адаз зун икъван багъа тушир. Зун мад адахъ агъана. Пуд йикъалай Арсена зун мад гатана. Арсена зун гурарай вегъена. ЯтIани ам алатзавачир, ада за къуьлер эцязавай. Зи бахтунай и арада къари атана. Са

гужуналди кьариди Арсен залай алудна. Къуншияр чи арада гьатзавачир, абур вердиш хьанвай. ГьакI диде-бубани. Дидеди завай чара хьун тIалабзавай, Арсена зун рекьидалди. А чIавуз адан фикирдизни кьведачир итимди зун ваь, за гьам рекьидайди.

ТЕРСИНА ХЬАНА

Чун мехъерикай хтанвай. Галатнавай зун, ахварал фена. Са арадила, кIевиз рахунрин ванцелди, зун ахварай аватна. Арсен муькуь кIвале зи бубадихъ галаз кьал алаз рахазвай. Заз ам адахъ галаз кIиз кичIе хьана, вахаз зенг авуна, вичин итимни галаз атун тIалабна. Телефон эцигнамазди, ракIара Арсен пайда хьана. Адаз зи рахунрин ван хьанвай. Ам зал тепилмиш хьана. Ада зун бамишарзавай.

За жув жезмай къван кьутармишиз алахъзавай, амма Арсена зи туьд кIевидаказ къунвай. Зун гьавурда акьуна, и сеферда ада зун гатазвач, рекьизва.

Эхиримжи кьуватар вири кIватIна за ада эцяна, тадиз столдал алай чукIул кьачуна, гьарайна: «Алат залай!» Арсен мадни пехьи хьана, ада гьарайна: «Гьан, сух чукIул за!» – ам мад зал тепилмиш жезвай. За вилер акьална, чIукул гвай гьил виликди авуна. Вилер ахьагьайла, итимдин хурудай иви физвай. Ам явашдиз чилел ацукъ хьана. За куьмекдиз эверзавай. Зи ванцелди дидени буба акьатна.

РикIел алама, «тади куьмекдал» вил алаз акьвазнавай. Абур мукьвал-мукьвал кьведай чи кIвализ. Анжах виликдай куьмек заз гудай. Ингье абур атана. «Белки куьне гьа инал куьмекда? – лагьана за. «Низ куьмек? Мейитдиз?» - векъивилелди лагьана духтурди.

«Вучтин мейит? Квехъ вуч хьанва?» Дугъриданни, ам кьенвай. Зун бамиш жезвай, анжах и сеферда Арсена тушир бамишарзавайди. «Мад бамишардач ада» – вучиз ятIани зи кьилиз агайди и фикир тир.

СИЛИС

«Заз ада зун ахъайна кIанзавай. ..Заз анжах ада зун ахъайна кIанзавай...», – тикрарзавай за. «Квел зулум авур са лекени алач хьи бес», – лугъузвай силисчиди. Экспертизади кьалурайди зи гардандал алай тек са тупIун гел тир. Амма Арсенан хурун кIарабдиз чукIул сухнавай, гьакьван кIеви тир зи ягъун. Йифиз РОВД-да фикирар вири зи рушакай тир: ам гьикI яшамиш жеда, эгер зун геждалди ацукьарайтIа, ада залай гьил кьачудатIа?

Пуд йикъалай зун СИЗО-дай ахъайна. Заз хуьруьз хьфиз кIанзавай, итим кучукиз. Амма дидеди зун акьвазарна, Арсенан дидеди зун анай сагъ-саламатдиз ахъайдач, лагьана. Кьариди залай гьил кьачунач, чи рахун-луькIуьн аватIани, за адаз куьмекар гузватIани.

Силис варзни зура фена. Зи диде-бубади буржар кьуна, заз хьсан адвокатни кьуна. Амма за жув кьутармишзавайди тестикъариз хьанач – зун жуван гьуьл кьейи хаин тир. Заз 6 йис кар гана...

ДУСТАГЪ КИНОДА АВАЙ ХЬТИНДИ ТУШИР!

Суддилай гуьгьуьниз зун колониядиз тухвана. Рекьер михъизвай, дакIаррай цуьквер аквазвай. Сериалрай аквадай хьтин кьияматар ина авачир. Зун гатазвачир, гьавайда гьавалат жезвачир...

Виридалайни ина четинди – залан кIвалахар тир. За милицайриз парталар куьдай цехда кIвалахзавай. Ксудай вахт эсиллагъ амуькзавачир. Чна эхзавай, вахт кьведалди ахъаюн патал. Дустагъда заз авай са шадвал концертра иштиракун тир. 9-майдиз чна «А зори здесь тихие» сегъне гьазурнай. Сегънеда иштиракиз кIанибур лап тIимил тир, гзафбуруз и кIвалах беябурчивал яз аквазвай. Чеб дустагъда тунвай ксарин гуьгьуьл ачухарун патал кьуьлер, манияр ягъун. Зун лагъайтIа, и суварилай а суваралди вил алаз жедай.

Виридалайни гзаф за рушахъ ва диде-бубадихъ галаз гуьруьш вилив хуьдай. Пуд вацралай садра абур 4 сятини зи патав жедай. Гагъ чи общежитида са кIвал кирида кьуна, са югъ за зи рушахъ, дидедихъ галаз акьуддай.

4 йисалай, вахт жедалди, зун ахъайна. Хтанмазни, руш кьужахламишна, за адавай багъишламишун тIалабна. Ада заз чIехида хьиз жаваб гана: «Диде, ви тахсир туш, вун гьа йикъал гьайидан тахсир я». Ада гьатта буба лугъудай гафни лагъанач. Рушан кIанивал – зи девлет тир.

ЦИЙИ УЬМУЬР

Зун кьвед лагъай сеферда гьуьлуьз хьфена, бахтлу я. Алатай йисуз заз хва хьана. Гьуьл Рустама зи хатур хазвач. ИкI меслятдив яшамиш жедайди гьич фикирдизни кьведачир. Мукьвара за машин гьалдай праваяр кьачун патал арза гана, итимди заз машин кьачуна. Чун карчивилел элячIна. Жуван пешедай кIвалах за хьийидач. Бес за школани лап хьсандиз акьалтIарна, вузни – гьим ятIа лугъудач... Жуван четин кьисметдизни килиг тавуна, гьатта физикадинни математикадин илимдин кандидат жезни агакьна. За кIвалахни ийизвай жуван рекъай. Студентриз зун мукьвал-мукьвал кIанвай лекеяр алаз аквадай.

За са куьникайни гьайиф чIугвазвач, гьикьван и гафари куьн мягътеларайтIани. За анжах а кьияматдин йифиз хъайи кIвалахдикай, жув дустагъда хъайи вахтуникай гьайиф чIугвазва. Гьайиф хьи, чи уьмуьр гьикI жедатIа, чаз эвелдай чидач. Гьа сифте йикъалай зун кьисметди хабардар ийизвай, чукIулдихъай кичIе хьуналди, тупIуз цаз фена иви атуналди, амма за кваз кьунач. Гьайиф хьи, чаз анжаз жуван гьалатIралди писни хьсан чир жеда.

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

ЖУВ ЖУВАХЪ ГАЛАЗ ДУЪЗГУЪНВИЛЕ

Замира Алимрадовна Рагъманова – россиядин ачухдиз кършахар къадай дишегъли, Европадин (2007–йис) ва дуньядин (2011–йис) чемпионка.

Замирадин шикил чи журналдин жилдинал 11 йисан вилик ганай. Ицусад йисан къене вичин умуърда хъйи дегишвилерикай Замиради «Дагъустандин дишегъли» журнални хабардар авуна.

– 2012-йисуз чи журналдин жилдинал ви шикил алаз акъатнай. Пеленгдихъ галаз шикил янавай Замирани къенин йикъан Замира – вуч ви умуърда дегиш хъана, вуч амукъна?

– Авайвал лагъайтIа, гъам спортдин рекъяй, гъам зи хуси умуърдин рекъяй, иллаки хуси умуърдин, дегишвилер хъанва. Алай вахтунда за акъажунра иштиракзамач, амма за жуван чирвилер аялриз гузва, абур акъажунриз гъазурзава. Зи хуси умуърда лагъайтIа, лап чIехи дегишвилер хъана – зун гъулуъз фена, заз аялар хъана.

– Ваз спортди вуч гана?

– Заз ада вуч ганачтIа лугъун гена регъят я! Спорт зи умуърда – им руьгъдин къуват я, жув жувахъ инанмишвал, гъалтай татугайвилериз дурум гуз жедайди чир хъун, жуван мураддихъди фин. Им спортди арадал гъана ва кIеви авунвай жув тавзар тирди гъиссунин зурба са пласт я. Идалайни гъейри, им жув тек туширди чир хъун, гъа са мурад аваз са командада кIвалахун я. Са шумуд касдиз са мурад хъуни чакай гъар сад мадни къуватлу ийида. Спортди ваз лап михъи, чими гъиссер гуда, иллаки эгер вун гъалиб хъанатIа. И гафар гъикъван фурс гвайбур ятIани, спорт – им дуствал я. Халисан, вафалу, инсанвал вине къадай дуствал, гъар са спортсмен вичин командадин са пай тирди гъиссиз тадай дуствал. Дуствал зинни Гуъзел Манюровадин, Наташа Гольцан, Оля Бумбошкинадин хътин, къенин йикъалдини чна хуъзвай. Гъар йисуз зи кIани дуст рушар заз мугъмандиз хквезва, за абуруз

чи лезги ва авар хинкIал гъазурзава! Чна чун йифди ихтилатар ийиз ксун тавур, экуьн хъайила къагъве хъвана катиз-катиз тренировкайриз феий вахтар рикIел хкида. Наташади заз гъар шейиниз вичин чка авайди чирнай – гъакI яшайишда, гъакIни уьмуьрда. Ам гзаф михъивал кIани руш я – кIвалени, акъажунар кьиле физвай чкадални. Чна пудани гила аялар вердишарзава. Им чи спордин уьмуьр куьтягъ хъанвач лагъай чIал я. Я ам куьтягъ хъун мумкинни туш. Спорт – им сагъ са адем я.

– Алай вахтунда вал хиджаб ала...

– Хиджаб алукуIдай фикирар захъ гъамиша авайди тир. Амма уьмуьр тухузвай саягъди, гъар жуьре акъажуна иштиракиз гзаф вахтар рекъера хъуниз килигна, завай жезвачир. Сифтегъан аял хъайила, зи халуди заз лагъанай: «Замира, гила вакай диде хъанва... Заз чиз, хиджаб алукуIдай вахтни атанва». А чIавуз за и кар зи фикирда авайди, амма гъелелиг зун гъазур туширди, лагъана. Гуьгъуьнлай, къве хцин гвяниз руш хъайила, зун гъавурда акъуна – за и кIвалах гъа исятда ийиз гатIунда! Им 2020 лагъай йис тир.

– Вун патал хизан вуч я? Куь хизанда гъихътин адетар ава?

– Бубадин кIвале чун пуд аял авай, зун виридалайни гъвечиИди тир. А вахтунда заз акI тир хъи, диде-бубади чун пара кIевивал гваз, чавай гъар са карда тамамвал истемишиз вердишарзавай. Амма жуваз аялар хъайила, абур гъикI чIехи жезватIа жуван вилериз акурла, зун гъавурда акъуна: чаз ганвай тербия дуьзди тир ва чи тербиядив абур камаллувилелди эгечиЗавай.

Зи багърияр, аялар, уьмуьрдин юлдаш – ибур зи уьмуьрда виридалайни багъа инсанар я. Вах Наирадихъ галаз зи рафтарвилер акъван мукъва я хъи, ада зи уьмуьрда акъван чка къазва хъи, гъатта жуваз руш хъайила, адаз вах герек тирди за аннамишна. Аллагъдиз зи ван хъана, зи рушаз вах ава. Алай вахтунда зун жув жувахъ галаз, жув элкъвена къунвай затIарихъ галаз дуьзгъуьнвиле аваз яшамиз жезва. Заз 4 аял ава: 2 гадани 2 руш. Зи хизан – зи дуьнья я: муьгъуьббат, дуствал, дидедал; вири девирра дишегълидин уьмуьрда къилинбур тир.

Адетрикай рахайтIа, чи хизандин бицIи суварар, чи къведанни диде-бубайрихъ ,мукъва-къилийрихъ, дустварихъ галаз гуьруьшар. Чун диде-бубайрин патав фидайла, чна гъамиша чахъ галаз аяларни тухузва, къуй абуруз гъвечиИ чIавалай чир хъурай – чIехибурухъ гелкъуьн герекди, абурун гуьгъуьл шадарна кIандайди.

– Ваз къуд велед ава. Вуна абур гъикI вердишарзава? 2012-йисан Замирадини 2023-йисан Замиради сад хъиз вердишардайни?

– Зун ахътин диде-бубайрин жергедик акатзава хъи, чпиз аялрихъ авай кIанивални абурун патахъай авай жавабдарвал барабар тир. Гзаф вахтара дидейри чпин веледар къадарсуз кIанивиляй абур кар алакъ тийидай, гъамиша диде-бубадин куьмек герек, гъиле къур кIвалах эхирдалди къилиз акъуд тийидай инсанар яз чIехи ийизва. «Абур гъеле гъвечиИ я, чIехи хъайила, вири крарин гъавурда твада», – лугъуда дидейри. Заз чиз, зун цIуд йисан виликни, гилани и рекъай гъа сад я. Чна кIвале аялар гъвечиИ чIавалай чеб къугъвай игрушкаяр чкайрал эхцигиз, сад-садахъ галаз хуш рафтарвилер аваз, бицIи вахарин къайгъударвал акваз вердишарзава. Чаз абур дуствилелди чIехи хъана кIанзава. Къуй абурукай гъар садаз чир хъурай ам четин гъаларани, шад гъаларани тек туширди. Къуршахар къадай, спортдал машгъул тир йисара, жув галатна гъалдай феий вахтара за фикирдай: яраб заз жуван хизан кутуна, аялар чIехи ийидай къуватни сабурлувал амуькдатIа? А жилдинал алай руш Замира и кардихъ инанмиш тушир. Амма гилан Замирадиз и кар патал къадардилай артух къуватар ава.

–Куъ кIвале гъи чIалал рахазва? Ви кIвале хайи лезги чIалал кхъенвай ктабар авани?

– Им са кIус четин месэла я: зун лезги я, зи итимни аварви. КIвале чун урус чIалал рахазва, амма чаз къведазни вичин хайи чIал лап хъсандиз чизва. Чи дидеяр хтулрихъ галаз хайи чIаларал рахазва, гъавилэй абур тIимил-шимил къве чIаланни гъавурда акъазва. Чаз, гъелбетда, чи аялриз къве чIални чир хъана кIандай. И кар патал чна чалай алакьдай вири шартIар гуз алахъзава.

– Ваз вуна вердишарзавай рушар «чIехи спортдиз» гъазурунин мурад авани?

– Исятда за рушар ва гадаяр вердишарзава. Зак и карди, тренердик хъиз, гъевес кутаза, амма чIехи спортдиз са вуж ятIани гъазурунин фикирар захъ гъеле авач – зи хуси веледар гъеле гъевечIизма. Абуруз гъар са камуна чпин патав диде герек я. Спортсмен дуьньядин дережада къиле физвай акъажунриз гъазурун – им лап зурба зегъмет чIугуна кIанзавай кар я. Са гзаф затIарихъай къерех хъана, жуван вири къуватар эцигна, вири вахт гана. Белки, са мус ятIани за и кар гъиле къада жеди, амма исятда ваъ. Алай вахтунда заз виридалайни

важиблуди – хизан, аялар, тренировкаяр жуван рубъгдиз къуват гун патал, пешедал рикI хъунивай я.

– 2012-йисан Замирадин рикIе мурад авай жеди. Гила гъихътин мурад ава?

– Гъелбетда! А вахтунда зи мурад 2012-йисан Олимпиадада иштиракун тир. Олимпиадада къуршахар къуниз гъазур жез зун са шумуд йис тир. Ксудай вахтни эсиллагъ амукъзавачир, вири ачух вахт спортдин рекъе пучзавай... Амма вири зи мурадар заз хъайи тIарвили чIурна. РикIин тIарвал, хъел, дуьньядикай рикI хун... Вири какахънавай. А вахтунда зун инанмишвили, умудди хвена. Абурузун уьмуьрдин цIийи рекъел гъана – хизандихъ, аялрихъ, секин, дигай уьмуьр тухунихъ. За са куьнихъайни гъайиф чIугвазвач, Аллагъди чун гъамиша дуьз рекъай тухудайдахъ зун инанмиш я. Къенин юкъуз захъ авай мурад – им Меккадиз гъаждал фин я. Эхиримжи вахтара ихътин пак чкайриз финин, чи пайгъамбарди капI авур чкада капI авунин мурад зи рикIе къвердавай мадни къати жезва. Умуд кутаза, Аллагъди заз куьмекда.

**Гъазурайди:
СУЪЛГЪИЯТ БУЛГАЕВА**

Машгурвални тамашачийрин патай кланивал, адет яз, яратмишдай пешейрин иесийри къазанмишда – артистри, режиссерри, манидарри, дирижерри. Амма! Амма «театрдин пердедин къулухъ» чпин тварар анжах титрайра кхызвай гзаф къадар культурадин къуллугъчиярни ава эхир! Эгер вуна культурадин майданра квалахзаватла, вун ви пешедал рази ятла, гьи пеше хъайитлани яратмишдайди я. Т. Мурадован тварунихъ галай Дагъустандин госфилармониядин директордин заместитель София Курбановна Разуевадикай рахайтла, адаз вичин пеше гзаф клан я, ингье саки къанни вад йисан вахтунда ада и везифаяр тамамарзава – ада концертар тешкилзава. Культурадин хиле гъакъисагъ зегъмет члугунай ва гзаф йисарин квалахдай адаз «Дагъустан Республикадин культурадин лайихлу къуллугъчи» лагъай гъурметдин твар ганва.

ПЕРДЕДИН КЪУЛУХЪ ГАЛАЙБУР

Заз София чиз къад йисалайни гзаф я. Гъамиша пад-къил авунвай, рикиз чими, хъу-туъл сесиналди рахадай Софиядывай, лазим чкадал вичин къилихдин клевивални къалуриз алакьда. ГъикI ятлани, инсандиз къимет адан пешедин алакьунриз, рикIин ачухвилиз, хизанда, квалахдин юлдашрин арада вич тухунин те-гъердиз килигна гуда эхир. София хътин инсанар рикI ачухбур, ка-гъулвал течирбур, мугъмандал рикI алайбур хъун адет я. Абурухъ галаз

акъатай вахт фад алатайди хъиз жеда. Ингье зи куьгъне танишдихъ галаз нубатдин чи гуьруьшни гъа ихътинди, рикI аладардайди, ма-рагълуди хъана. Заз Софиядикай чи келдайбурузни ихтилат ийиз кланзава.

Филармония – секинвал авачир чка я. Гастролар, масанра гудай концертар, гуьруьшар, ре-къе хтунар, мугъманар ферикъат авунар–ибур вири ва мадни гзаф масабур Софиядин хиве авай везифаяр я.

Квалахзавай вири йисара Со-фия квалахдал лап гъа суварик хъиз физвайди я, вучиз лагъайтла филармонияди члехи пай инсанри ял ядай йикъарани, нязизни квалахзавайди я.

София Разуевади лугъузвайвал, чи филармония, бязи шегъеррин филармонияр хъиз, меркезривай яргъа авай, усал дережадинбурун жергедай туш. Филармонияда квалахзавай яратмишдай кол-лективар ва къилдин артистар жуьреба-жуьре фестивалринни

акъажунрин гъалибчияр хъайиди я. Идалайни гъейри, чи филармониядин залда уълкведа машгъур артистри – Лариса Долинади, Леонид Серебренникова, Ирина Отиевади, Олег Лунгстреман джаздин оркестрди – чпин концертар гайиди я. Гъакъни машгъур академический ва халкъдин коллективар чи филармониядин залдин сегънеда хъайиди я. И кардини чи коллективдин тешкиллувилин алакьунрин шагъидвалзава.

София Къурбановнадин гафарай, филармониядин и жигъетдай кыле физвай кВалахар ада вичи тешкилзавайди я, и карди адаз вичизни зурба лезет ва разивал гузва.

– Ина тешкилатчи са тМимил чин кевиди, амма рикI хкладай къван, инжикли ийидай къван ваъ, гъелбетда, – лугъузва Софияди. – Марагълу программа гъазурун ва гастролар тешкилун тМимил я. Виридалайни кар алайди – артистар ва тамашачияр концертдиз желб авун, кВатлун я. Манияр лугъудайбур, макъамар ядайбур – ибур чи филармонияда кВалахзавайбур я, чебни къакъан тВарар авай, машгъурбур, РФ-дин ва РД-дин наградар авайбур я.

«Гъетер» дамах гвайбур, чпин бажарагъдиз къакъан къиметар тЛалабдайбур жеда эхир. Тек са концерт агалкъунралди тешкилун патал 3-4 варз вахт лазим жезвайди я. Билетар маса гана, реклама

тешкилна кАнда, генани кылинди концертдикай малуматар тамашачийрин вил акъадайвал, абуруз концертдиз къез кАн жедайвал гана кАнзава. Ина вуна вун гъам карчи, гъам яратмишдай кас хъиз тухвана кАн жеда. Гъелбетда, зал четинвилерни акъалтзава, амма зун абуру кълухъ таз гъамиша гъазур я. Шад ийидай кар ам я хъи, концертдилай гуьгъуьниз валай разивал къалурдайбур гъа гужуналди вуна филармониядиз, концертдиз гъайибур жеда! Пресс-службадихъ галаз санал чна чи репертуардикай виридаз хабар хъун ва адаз виниз тир къимет гун патал къуватрин гъайиф татана кВалахзавайди я, – лугъузва Софияди.

Филармониядин кВалах жуьреба-жуьре са шумуд везифайрикай ибаратди я, абуру вири санал агудайла, са тамам шикил, виле акъадай са еке кВалах, нетижа арадал къезвайди я. И карда Дагъустандин культурадин Министерстводик квай гзаф къадар идарайрин куьмек агакъунни лап важиблу я.

– Ингъе Зарема Бутаевади, хъсан пешекарди, савадлу инсанди министрстводиз регъбервал ийиз 10 йис я. Им вичин чкадал алай, винелайни «къеняйни» гуьрчег инсан я. Чна санал жавабдарлу ва еке мярекатар тешкил авунин кВалахда зегъмет чЛугъузва. Чун сигъ са команда я лагъайтла жеда, – лугъузва Софияди. – Чна хиве къур

кар кылиз акъудтавур са дуьшуьш-ни хъайиди туш, чи коллектив са фикирдал алай, кВалахдал рикI алай инсанрикай тешкил хъанвайди я. За ина кВалахзавай йисара са касни кВалахдилай элячIайди туш! Им, гъелбетда, чи директор Хайрулаев Абакар Расуловичан ва художественный регъбер Нахтигаль Иринадин алакьунрин нетижани я. Гъакъни вири дирижеррин, балетмейстеррин, яратмишунрин коллективрин, артистрин зегъметдал рикI хъунин нетижани я. Абуру вири бажарагълу пешекарар я!

София Къурбановнадихъ галаз ихтилат ийизвай чIавуз зи рикIелай мад са месэла алатзавачир, заз идан патахъай адаз суал гуз кАнзавай. Зун тарихдин имарат тир филармониядин къетлен акустика авай зал цIийи кыилелай туьхкIуьрунин месэладикай рахазва. Амма и месэла чаз арадал вегъез кАн хъанач. Вучиз лагъайтла, чи мили суьгъбет София Къурбановнадилай аслу тушир четин месэладалди серинариз кАн хъанач.

Алай вахтунда филармониядиз талукъ вири мярекатар Къумукърин гъукуматдин музыкадинни драмадин, Аваррин гъукуматдин музыкадинни драмадин, Урусрин гъукуматдин драмадин театррин ва Магъачкъаладин Родопдин бульварда авай филармониядин Гатун сегънедал (ам 2015-йисуз цIийиз туьхкIуьр хъувунай) кыле физва.

За фикирна, кВалахдивай азад чIавара филармониядин къуллугъчиди, коммерциядин директорди рикI гъикI аладарзаватла, квел машгъул жезватла? Вич лугъумир, кВалахдал гъам академический, гъам попсадин концертривай тух хъанвай Софияди кВале халкъдин манийриз яб гузвайди я! Гъакъни виридан рикI алай классикадин музыкадизни майил ийида, амма алай аямдин музыкадин, вичи концертрин программарик булдиз кутазвай эсерриз ада кВале эсиллагъ яб гудач. Гилан аямдин жуьреда эстрададин аранжировкайра авай фольклордин манийрал адан рикI аял чIаварилай алайди тир. София вич Къули райондин Къули хуьре хана, чIехи хъайиди я. Куль-

турадин квале кыле фидай са мярекатдикайни ада кыл баштан ийидачир, концертра ашкыдалди иштиракдай. Мектеб акылатарай-далай кылухь Магъачкыаладин культурадинни искусствонин училищедин методист-тешкилатчыяр гызурдай отделенидик келиз эчекна. Гуьгъуьнлай ДГУ-дин актервилин устадвал чирдай факультетни акылатарна.

– Зегъметдин рехъ за 19 йисалай гатунна, лугъузва Софияди. – Зун квалахдал Астраханлиз, Культурадин квалин директордин заместителдин квалахдал ракъурнай. Гуьгъуьнлай ватандиз хтана, ина Даггосфилармониядин директордин заместителвал ийиз гатунна.

Софиядин тухумда яратмишдай пешедин инсанар авайди туш. Диде-бубади колхозда зегъмет чугъувазлай. Дамах гъаз София Къурбановади вичин буба Къурбан Мегъамедович Мегъамедов Ватандин Чехи дяведин иштиракчи ва набут, фронтдай пара орденарни медалар гъаз хтайдакай ихтилат ийизвай. Диде Узлипат Гъажимурадовна зегъметдин фронтдин ветеран я. Дяве куьтягъ хъайила, абуручпин хизандиз бубадин стхадин кве аял хкана, гуьгъуьнлай чпизни ругуд велед хъхъана.

Лугъуда хъи, яратмишунардай уьмуьрдин гьалара, неинки артистар, гъакни продюсерар, промоутерар, администраторар, директорар гъаф вахтара хизан кутаз алакь тавурбур, субайбур яз амукьда. Амма Софиядихъ мягкем хизан ава! Гуьул эцигунардай устлар я, абурухъ пуд велед - кве рушни хва ава, гъеле кве хтулни хъанва. Рушари кьведани дидедихъ галаз санал филармонияда квалахзава, хва духтур, пластикадин хирург я. Чехи ва къени хизан Софиядиз руьгъдин кьуватар гудай чка я. Ина ада вичин кьуллугъдин везифаяр генани агалкъунралди тамамурун патал кьуватар кватлазава, вучиз лагъайла, филармонияда квалахзавай юлдашрин коллектив ам патал кьвед лагъай хизан хъанва.

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

Кысмет тцш жеди...

З аз диде-буба авачир, лап гъвечли чавалай зун етимханада яшамыш жезвай. Амма юкъван школа куьтягъдай береда, зи патав бубадин имидин гада атана. Ада зи бубади вичиз гъаф куьмекар гайиди, гила зун хуьн вичин буржи тирди, лагъана. Вичихъ галаз Тюмендиз хъфин меслятна. Ам гъана яшамыш жезвай. Амма зун рази хъанач. Имиди заз квал къачуна, пединститутдик эчеклиз куьмекна, са къадар пулни зав туна ва герек атайла, вич гъамыша зи куьмекдиз кьведа, лагъана.

А пулунихъ заз пек-лек къачунилай компьютер къачун лазим акуна. Са куьруь вахтунда жуваз компьютердал квалахиз чирна – и карди заз са акъван

дарвал тагана яшамыш жедай мумкинвал гузвай. Жуван рикляй са шумудра хийир-дубаяр ийизвай имидиз, ихътин уьмуьрдикай аялрин квале за гъич фикирни ийизвачир. Етимрин гележег са акъван бахтлуди жедач. И инсафсуз, регъимсуз дуьньяда абуруз неинки квал, гъак квалах жагъурун, образование къачун лап четин я.

Зун гъамыша тек тир. Келзавай, тарсариз, библиотекадиз физвай, амай вахтунда квале компьютердихъ квалахзавай.

Саидахъ галаз зун дуьшуьшдай таниш хъана. Зун рекъеляй элячзавай, садлагъана, светофорди машинар патал яру экв кузвайтани, залди зарбдиз машин атана. Зун къах

хъана амукъна, машинди зун яна. Инсанар кІватІ хъана, жув жувалай фидалди вилериз эхиримжи яз акурди залди алгъанвай, цал хъиз лацу хъанвай, гададин чин тир. Жув жувал хтайла, зун больницада авай. Ина заз чир хъайивал, гада пиян яз рулдихъ ацукъна. Няниз санитаркади а гада тІвар-ван авай профессордин хва тирди, адан диде-бубади зи сагъламвал гуьнгуьна хтун чпелди къачунвайди ва заз абуру пулни гуз гъазур тирди, лагъана.

– Пул гуз хъайитІа, къачу. Абур девлет авайбур я. Генани гзаф тІалаба, жуван сагъламвал гуьнгуьна хтур, массажриз алад, – гъавурда твазвай ада.

Зал дерин хер-къацІ хъанвачир: бедендал сад-къве кІанвай, алашкІар хъайи чкаяр, чухванвай гелер, амма къилин тІал секин жезвачир ва гъилни ханвай.

Саидни адан диде зал къил чІугваз гъар юкъуз къезвай, емишар, герек дарманар гъизвай.

– Вуна дуьз кІвалахна, чан руш, диде-бубадиз талгъана и агъвалатдикай. Абуру фикир чІугуналди вуч тукІуьда? Тахсир зи хчинди я, гъавилэй чна ваз герек куьмекар гуда, – лагъана Саидан дидеди зун больницадай ахъайдалди вилик.

– Заз диде-буба авач, – авайвал лагъана за ва адан гъайифдивди ацІанвай вилер акурла, вичивай ва я адан хчивай са затІни герек туширдахъ инанмишарна.

Больницадай кІвализ зун Саида хутахна. Ада зал къил чІугвада лагъана гаф ганвай ва вичин гафни хуьзвай. Гъар экуьнахъ зун ада институтдиз тухузвай ва тарсар куьтягъ хъайила, кІвализ хкизвай.

Чун гъар юкъуз гуьруьшмиш жезвай. Сятралди ихтилатар ийидай. Гъа икІ са юкъуз зун гъавурда акъуна – заз ам кІан хъанвай. Са карди заз къарай гузвачир: Саида вич бязи вахтара са жуьреда тухудай, ам гагъ садлагъана пехъи жедай, гагъ

шаддиз жедай. Гагъ ам зи патав йикъа са шумудра къведай, гагъ гъафтеда квахъдай. Заз адан сагъламвилехъай кичІе тир.

Са сеферда за гзаф суалар гузвайвилэй, ада вичи наркотикар ишлемишзавайди хиве къуна, вични фадлай. Са шумудра гадриз алахъна, амма хъанач. И кар сеbeb яз, ада университет гадарна, бубади ам саймишзамач, дидеди бубадихъай чинеба адаз пулуни куьмекар гузва.

Саида вичиз зун кІанзавайди, вичиз закай куьмек герек тирди лугъузвай ва вич текдиз тамир лугъуз тІалабзавай. Зани ам садрани гадардач лагъана жуваз гаф гана.

Саидал къведалди захъ касни авачир. Белки гъавилэй тир жеди а чІавалди садазни герек авачир, са ширин гафунин ван тахъай зун и жуваз мукъва хъайи, жув патал хайи инсандиз элкъвей Саидахъ икъван вердиш хъанвай. Заз ам галачиз завай уьмуьр тухуз тежедайди хъиз авай. Ам авачир чкада заз касни герек авачир. Са тІимил вахтундилай Саид зи кІвализ хтана, адан дидедиз чизвай, заз акІ тир хъи, диде чи алакъайрал рази тир. Ам мукъвал-мукъвал чи кІвализ къведай, вичин рикІ хцикай

секин я, лугъудай. Амма зи уьмуьр жегънемдиз элкъвенвай. Шумудра за Саид наркоманар кІватІ хъанвай кІвалерай хканай, са сеферда ихътин алчахри гъатта жувал писликвилер тагъана къакъатна. За ада кІвалэй шейэр тухуз «са сеферда ядай рапунихъ» гудайлани эхзавай, гъатта жувахъ дидедилай амукънавай аманат тир тупІал гайилани, гафни лагъаначир. Зал гъил хкажай вахтар гъич рикІелни хкиз кІанзамач.

За кІанид патал, ам и фурай акъудун патал жувалай аслу тир вири кІвалахар ийизвай. Са йис алатна. Саида са шумуд варз тир наркотикар ишлемиш тийиз. И вахтунда заз зун кІвачел залан тирди чир хъана. Саидан шадвилехъ къадар авачир. Чна мехъер ийидайвал хъана.

Саида вичин дидедиз и шад хабар гана. Диде, хва авачир вахт вилив хвена, аял чаз исятда герек туширдахъ инанмишариз атана. Ада чун гъеле жегъилар тирди, чавай гелкъвез тежедайди, эхирни, аял сагъсузди жедайди субутзавай. Зун духтуррив рахана, аял сагъ-саламат я лагъай гафар ада гъич къабулзавачир. СакІани зун рекъив гъиз тахъайла, ада Саидан бубади гъич рекъидалди адаз къерехда хъайи аял къабул тийидайди, лагъана. Эгер аял чІурайтІа, вичи чи мехъер ийида, амма Саидаз и ихтилатдикай лугъун тавун тІалабна.

Ада зун вичин таниш духтурдин патав тухвана. За адаз кІанивал авуна, вучиз лагъайтІа зун и дишегълидин гъар са гафунихъ агъазвай. Саидаз за аял вафат хъана лагъана. Ам шехъзавай, ам акваз - зунни. Саида зун секинарна, чахъ мад гзаф аялар жедайдахъ инанмишарна: 2 гадани са руш.

ГъикІ ятІани Саидан дидеди зун алцуарна, белки свасвилин лацу перемни генже гъич фикирдизни гъиз тахъай, етимханада чІехи хъайи жуваз мехъер жеда

лагъайла, хъуьтуьл хъана жеди. Идалайни гъейри, заз зи кІаниди виридалайни важиблу тир. Заз адан дидеди, бубани – гъич садрани такур – вири кІан тир. Саидаз тІуьн гъазурун, адан алухар чуьхуьн, ам акун – им зи бахт тир.

Зун заочныйдаказ кІелунан элячІна. Заз Саид текдиз таз кІанзавачир, ада мад чІуру хесетриз кьил ягъиз кичІезвай.

Са сеферда Саид мад чІуру рекъихъ элкъвена, ада чахъ авай къван вири пул харжна. Пакад юкъуз за адан вилик шартІ эцигна: я ам духтурдин патав физва, я чун къакъатзава. Саид рази хъана, амма вичин дидедиз талгъун тІалабна. Адан сагъламвал гуьнгуьна хтун патал хейлин пулар герекзавай, за зи компьютерни гана, кІвалахални акъвазна. ЯтІани пул бес жезвачир. Зун къвед лагъай кІвалахал фидайвал хъана: нянрихъай за институтда михъивилер ийизвай.

Гъикъван заз четин тиртІани, Саидаз куьмек жезвайди акваз, заз пара шад тир. Зун Саида вузда кІелунар давамар хъувунал къетІидаказ акъвазна.

РикІел алама, гъикІ адан дидеди зун къужахламишиз, заз теменар гуз, бубадин патай заз чухсагъул агакъарнайтІа. Саида вичин имидин фирмада кІвалахиз башламишна. Ада за кІвалах гадарна, кІелун очныйдаказ давамарун тІалабзавай.

– Вахъ гъуьл ава, вун хуьдай,
– лугъудай ада. И гафари зун ирид цавариз хкажзавай. Чун эвленмиш хъанвачиртІани, чна чун гъуьлни паб хъиз гъиссзавай. Бес пуд четин йис чна санал акъуднавай.

Амма чна чи пуд йисан гъвечІи юбилей къаршиламишдай юкъуз ам хтаначир. Экуьнахъ Саид кІвалахал фидайла, ада, чиник хъвер кваз, зи савкъват кІвале авайди, вичи няниз цуьквер гъидайди, лагъанай. И йикъара ада вичи дидедиз мехъерин

патахъай ихтилат ийида, лагъанай. Савкъват заз акунай – им лап иер, багъа тупІал тир. Зи бахтунин къадар авачир. Зи вил адан диде-буба атунал алай. Зи кІанидан диде-буба зун патални багъри инсанриз элкъвешайдахъ зун инанмиш тир. Саид хквезвачир, зак къалабулух акатна. Заз ам диде гъиз фенвайди хъиз авай, гъавиляй за дидедиз зенг авуна. Ада Саид имидихъ галаз командировкадиз фенвайди ва вичиз захъ галаз ийидай ихтилат ава, лагъана.

Пакад юкъуз ам зи патав атана. Чи рахунар секиндивиз физвай. Ам зи вилик шехъни авуна, заз чухсагъул вичин хва дуьз рекъел хкай лугъуз. Амма вири мукъва-къилияр заз акси я, виридалайни къилиди – буба акси я. Бубади гъич вичин гафуниз ябни гузвач. Ада завай Саидахъ галаз къакъатдай сеbeb жагъурун тІалабзавай.

– Вун акъуллу руш я, гъавурда гъат: диде-бубади разивал тагай садни бахтлу жедач. Адан бубадин тухум гафунал кІевибур я, абуру къисасни вахчун мумкин я, эгер вуна Саид секиндивиз тун тавуртІа. Эгер Саида вун гадарайтІа, бубадини имиди адаз вири крада куьмекар гуда. Абурун шартІ гъа им я. Гъавиляй, чан бала, манийвал гумир . Къисмет туш жеди, уьмуьрда гъар жуьре кІвалахар жеда... – Саидан дидеди и гафар са сивяй лугъузвай, зав гаф вугузвачир. Эхирдай, са тІимил ял яна, ада лагъана:

– За ваз лугъун хъи, Саидаз вуна аял чІурнавайди чир хъана. Ам зи чІалахъ жезвачир, къинер къун тІалабзавай. Завай адаз тапарариз хъанач, амма за ви пад къуна. Гъелбетда ваз наркомандин аял кІан жедачир.

Зи чІал къуна амукъна. Къах хъиз амукъай зун къужахламишна, вичин рикІелай садрани за авур хъсанвилер фидачирди инанмишарна, ам хъфена.

Ам хъфена, амма зун няналди гъа и чкадал ацукъ хъана. Заз зун дели жезвайди хъиз авай. Са шумуд юкъуз зун кІвалай экъечІначир, захъ неинки къарагъна къекъвешай, гъакІ фагъум- фикир ийидай къуватни амачир. Хуруда цІай авайди хъиз авай, хъвазвайди анжах яд тир, ахвариз лагъайтІа, жув жувакай хкатайла физвай.

Эхирки за жуван вири сабурлувал гъиле къуна, Саидан шейэр кІватІна. Адан паспортдин юкъва за садрани алукиз агакъ тавур тупІал туна. Рак къаравушди ахъайна, за са гафни талгъана, сумка адав вахкана.

Пакад юкъуз, экуьн къилияй зун рак гатадай ванцелди ахварай аватна. Са гужуналди къарагъна, тІеквендай килигайла, ам Саид тир. Ада геждалди рак гатана, амма за ахъайнач.

Зун Тюмендивиз хъфена, имидин патав. Бес ада зав вичин адрес тунвай хъи. Заз я гъайиф, я тІал амачир. Гъич са гъисси.

Белки саданни тахсир туш жеди. «Уьмуьрда гъар жуьре кІвалахар жеда» лугъудай гъахъ гафарин мана заз зи кІанидан дидеди чирна. Ада лагъайвал: «Къисмет туш жеди...»

Эльмира ИБРАГЪИМОВА

АГЪ, ДИШЕГЪЛИ, ВУЧ АВА ВИ ТІВАРСІЕ?

Вири девирра дагъви дишегълидин къамат такабурдин, руьгъдин мягкъемвилин, намусдин михъивилин, дамах гвачирвилин ва къилин винизвилин чешне хъайиди я. Хизандин къанунрив, бубайрин адетрив мукъаятдиз ва къадирлувилелди эгечІдай дагъви дишегълидин рикІин чІехивили, акъул-камалди, тербиялувили гъейран ийида.

Дагъви дишегълийрин къаматар гъар жуьре я. Алай девирдин дагъви дишегълиди вичин викІегъвал вичин чирвилерин дечайралди, жемиятдин месэлайрик ашкъидалди экечІуналди, къуллугъдин кІарарай винелди финалди къалурзавайди хъыз, гъакІни ада вич къул, хизандин къулайвал хуьн патал къуватар гъайиф текъезвай кайвани, милайим диде хъызни къалурзава.

Ихътин фикирар гъар сеферда Согратлидин дишегълийрикай Патина Варисовади кхъенвай очеркар кІелайла къведа. Галай-галайвал дишегълийрин уьмуьрдин агъвалатрикай кхъенвай, абурун яшайишдин шартІар, шикилар чІугунвай, несилрин тарихрикай ихтилатар ийизвай макъалаяр кІелай гъар садан рикІел геждалди аламукъдайбур жезва.

За Патина Гъажиевнадиз суал гузва:

–Къуь фикирдиз ихътин дишегълийрин гуьзел суьретрин галерея- цІиргъ арадиз гъун гъикІ атайди я?

Патина Гъажиевна са геренда фикирдик акатна, ахпа ада лагъана:

–Къез чидани, зи рикІе и кар жуваз хабарни авачиз гъатайди я. Согратлидин дишегълияр, абурун тебятар, къилихар, такабурлувал, бубайрин адетриз вафалувал фикирдиз гъайила, аз акІ я хъи, абур дагъви дишегълидин виниз тир чешнеяр я.

Дагъларин къула хана чІехи хъайи Патина Гъажиевна вични чи такабур дагъларин руш хъыз я. Ада вичи лугъузвай гъар са келима алцумна, фикир-фагъум авуна лугъуда, ам сабурлу я.

Дагъустандин госуниверситетдин къецепатан чІаларин факультет акъалТарай Патина Гъажиевна,

таржумачидин везифаяр гъаз, саки вири уьлквейра хъана, гъаф йисара преподавателвилин везифайрал машгъл хъана, филологиядай са шумуд ахтармишунрин илимдин кІвалахар арадиз акъудна. Гъа са чІавуз четинбур яз гъисабзавай техникадин ва илимдин литература, тарихдин чешмеяр урус чІалаз таржума авунал машгъл хъана. Абурай сад–Мугъаммад Хишам Каббанидин «Накшибандиядин суфийрин рехъ, тарих ва пак Къизилдин силсила» тІвар алай чешме я. Ам дуьньяда хъайи 40 Накшибандиядин шейхерин арадай Дагъустандин 9 шейхинин уьмуьрдикай кхъенвай чешме я. ГъакІни П. Варисовади Э. Аствацатурнан «Дагъустандин яракъ» ктабни урус чІалаз элкъуьрнава. КІелдайбуруз П. Варисовадин «Ригедиз гаф барабар хъана» тІвар алай монографияни таниш я.

–Ш. Микаилован «Дагъустан шикилра» ктаб урус чІалай ингилис чІалаз, «Пуд чІалалди махар» ктаб авар чІалай ингилис чІалаз элкъуьруник зи пайни ква. Гаф атай чкадал лугъун, чи хизанда вад вахни са стха ава, абур вири духтурар я. Зунни са арада къве рикІин хъанвайди тир: таржумачивал хкъягъдани, я туштІа духтурвал, – ихтилатзава Патина Гъажиевнади. –Эхирни зун пашман хъайи кар авач. За ДГТУ-дин къецепатан чІаларин кафедрада къанни цІуд йисалай виниз зегъмет чІугуна. Зи рикІелай къени жуван студентар, кІвалахдин юлдашар алатнавач.

П. Варисовади Москвадин Автомобилринни рекьерин институтдин Магъачкъалада авай филиалдин (МФ МАДИ) къецепатан чІаларин кафедрада зеведишвал авуна. Ам филологиядин илимрин кандидат я, са къадар илимдин макъалайринни тарсарин методикадин пособийрин автор, РД-дин образованидин лайихлу

кѳуллугъчи я.МАДИ-дин гѳѳурметдин грамотадин ва медалдин сагъиб я.

За инал къейд ийизва:

– Са гафуналди, Куьн зегъметдал пара къару инсан я. Аквадай гъаларай, Куьн къилихриз бубадиз ухшар я...

Патина Гъажиевна милиз хъѳурезва:

–Я жеди. Буба гуьгъуьллувилелди 16 йиса аваз фронтдиз фенай. Ам разведчик тир, вичин къилин ягъунар ада Кавказ, чи Ватандин къибледин сергъятар немсерин фашистрикай хуьдай дявейра къиле тухванай. Са шумуд сеферда хирер хъана. Адахъ дяведин наградар пара ава. Къилихдиз кѳеви, къастунал мягъкем инсан я. Цѳувад йисуз ам Гуниб райондин къиле хъана, район вири рекъерай вилик жергеяра туна. Завай ам гилани жергеда ама лагъайтIа жеда: вичин еке яшаризни килиг тавуна, бубади чи девирдин гъар са вакъиа рикIик къазва. 2014-йисуз адаз акъалтзавай несилдиз ватан кIан хъунин тербия гунай «Россиядин патриот» медални ганай. Чун патал бубадин гаф гъамиша къанун хъайиди я,–рикIел хкизва Патина Гъажиевнади. –Дидедикай рахайтIа, ам халис дагъви дишегълидин чешне тир. Мерд рикI, ачух гъил авай, сабурлу, камаллу дишегъли тир.

Са вахтарилай, 2013-йисуз, Патина Гъажиевнадин рикIел «Сугърал» газетда «Чи дишегълияр» рубрикадик кваз дагъви дишегълийрин суьретар авай са жерге очеркар кхъин акъалтна. Редакцияда вичин проектдикай лагъайла, анин кѳуллугъчийр рази хъана, амма макъалаяр кхъин Патина Гъажиевнадин вичин хиве гъатна. Макъалайра ада хизандин яшайишикай, вичин ватангълийрин тарихдин ва тухумрин ирсиникай ихтилатар ийизвай.

– Зун патал важиблуди неинки чи райондин машгъур дишегълийрикай, гъакIни адетдин, чеб алай чка чириз алахъ тийидай, зегъметчи дишегълийрикай кхъин тир.А макъалайра къуру тарифар, вилериз руг кIвахдай гафар авачир, гъавилай абур ашкъидалди кIелни ийизвай. Эгер макъала кIелайди за чпикай кхъизвай дишегълияр гъѳурмет авуниз лайихлур тирдан чIалахъ хъанатIа–им зун жуван мураддихъ агакъна лагъай чIал жеда.

Дугъриданни, Патина Гъажиевнадин очеркрин игитар рикIиз чимибур, гъѳурмет авуниз лайихлур жезвай. Вири санал къачурла, къадардиз гъвечIи и очеркар са новелладиз элкъезвай.

Вичин хуьре яшамиш жезвай, вичиз чизвай дишегълийрикай кхъизвай Патина Гъажиевнади вичин девирдин дагъви дишегълидин, къадим Дагъустандин бубайрилай амай адетриз вафалувал къалурзавай, зериф ва уьткъем дишегълидин къамат арадал гъизвай. Белки гъавилай чавай, жуван аямдин дишегълидин чиниз килигайла, абуринни алатай девирдин дишегълийрин суьретрин арада са фаркъни аваз аквазвач жеди. Патина Гъажиевнади медсестрадин кIвалахдикай, адан хизандикай кхъиз хъайитIа, гъакIни адан тухумдин тарихдикай, адан баркаллу бубайрикайни кхъиз рикIелай ракъурдач. Ва я машгъур археологдикай, вичин ватандин тарихдиз, культурадиз, археологиядиз талукъ къанни цIудалай виниз илимдин

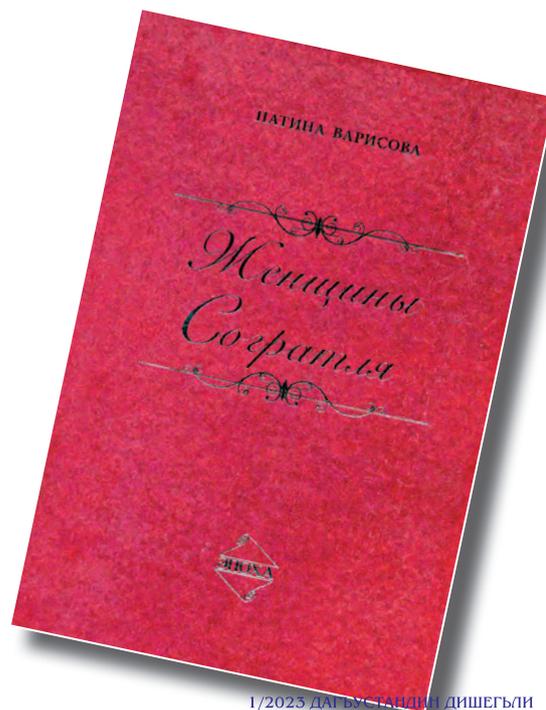
кIвалахрин автордикай кхъиз хъайитIа, Патина Гъажиевнади гъакIни адан руш машгъур писатель тирдакай, хва компютеррин рекъяй зурба пешекар тирдакайни ихтилат хъийида.

П. Варисовадин макъалайрин игитар адетдин дишегълиярни, алимарни, маса пешекарарни я, абурин виридан макъсад–гъар са рекъе обществодиз жезмай къван гзаф хийир гун, жува хкъягнавай пешеда къакъан дережаяр къазанмишун я. Гъар са новелла дагъви дишегълидин къилихдикай, дагъвидиз хас сабурдикай, бубайрин адетриз вафалувиликай, хизандин кѳул хуьн патал къуватар гъайиф текъведай, ватан абад авун патал югъди-йифди зегъмет чIугвазвай дишегълидикай я. Автор вичин мураддихъ агакъна: ада алай аямдин дишегъли са кардани къулухъ акъваз тийидайди яз, гъа са чIавуз бубайрин адетриз, дагъвийрин милли къилихриз вафалуди яз къалурзава.

Бес гъихътинди я дагъви дишегълидин гъакъикъи къамат, веревирдзава гъар вичин макъалада Варисова Патина Гъажиевнади. Адан очеркрин игитар садни муькуьдаз ухшарди туш, абурин хсуси къаматар къалурун патал автор журналиствилин жуьреба-жуьре къайдайрикай менфят къачуз алахъзава. Гъар са дишегълидин къилихра виридалайни къилин тереф къалуриз алахъзава, а тереф халкъдин милли къилихрикай тирди субут ийиз алахъзава. Гъа икI очеркрин игитри вирида санал халкъдин, дагъвидин умуми милли суьрет арадал гъизва лагъайтIа жезва.

Литературадин ва публицистикадин муракаб жанрайрин сирерикай менфят къачуна, авторди дагъви дишегълийрин гуьзел суьретар арадал гъана. Гъа идалди ада абурухъ авай вичин кIанивал, гъѳурмет къалурзава. Санлай дагъви дишегълидин гуьзел суьрет арадал гъана. П. Варисовади яратмишнавай дагъви дишегълийрин суьретрин надир кIватIалди автор вичин мураддихъ агакънавайдан шагъидвал ийизва.

Айшат ТАЖУДИНОВА

«Сют-Булакъ» — некледин булах

Гаф вахтара, нисинин вахтунда, чун кIвалахин патав гвай туьквендиз фидай. Адаз чна «Какашурадин» туьквен лугъудай. Вучиз иниз? Чаз чизвай, ина гъамиша таза, мукъвал чIур тежедай, тIямлу затIар жеда. Ибрукай яз ниси, дуьдгъвер, нек, къатух, шур... Йисар физва, амма чна, гъамиша хъиз, и туьквендай продуктар къачузва. Са сеферда иниз атайла, чал рикIиз чими, гуьрчег са жегил дишегъли гьалтна. Адан чинал алай мили хъверди фикир вичелди желбзавай. Туьквенчиди чун танишарна: «Ингъе чи Узлипат, ада вири и затIар вичин гьилералди гьасилзава!» Чна инай къачузвай затIарин тарифар ийиз башламишна. Ада регъувилин хъвер ийизвай. «Ана вуч ава къван четин! Занни гъа вирида хъиз гъазурзава ман нисини, шурни!» - лугъузвай Узлипата. Чаз адакай чи журнал кIелзавайбурузни лугъуз кIан хъана – квелай ада башламишнатIа, гьихътин татугайвилер адал ацалтнатIа, квехъ ам агакънатIа ва гьихътин мурадар аватIа. Амма вири галай-галайвал.

Атайни Узлипат Расуловар – «КАКАШУРА СЮТ БУЛАКЪ» фермердин майишатдин иесияр я. Къенин юкъуз ина саки 300 мал ава. НекIедин продукт акъудун патал 15 касди кIвалахзава.

Узлипата лагъайвал, гъар юкъуз чпин майишатди 3,5 тонн нек гъазурзава. Абурухъ чпихъ са шумуд туьквен ава, гъакIни шегъеррин са хейлин туьквенрани «КАКАШУРА СЮТ БУЛАКЪ-ди» гьасилнавай затIар аквада.

Лагъана кIанда хьи, абурун нек, шур, къаймах къачур гъар са кас гъамиша абурун муьштерияр яз амукъзава.

Ингъе Узлипат «Дагъустандин дишегъли» журналдин редакциядиз мугъман хъана. Адаз гудай суалрин къадар пара тир:

гьикI куьнни уьмуьрдин юлдаш и кIвалахар ийиз агакьзава? Куьне гьихьтин рецептрай гьазурзава? Аялриз гудай вахт амуькьзавани? Гьихьтин тадаракар ишлемишзава? ...

Суалриз Узлипата дериндай жавабар гузва.

– Зун чIехи, зегьметдиз еке гьуьрмет авай хизанда хьана. Диде-бубади чун, аялар, уьмуьрдин рафтарвилерихь галаз чпин чешнедалди танишарзавай – чун намуслувилелди яшамиш жезвай, кIвалахни михьивилелди ийизвай, гьа идалди гьуьрметни къазанмишзавай. Чи халудихь вичин ферма авай. Са вахтунда халуди вичин дустуниз адан хва кIвалахал къабулда лагьана гаф ганай (виликамаз лугьун хьи, дустунин хва Атай Узлипата гележегдин уьмуьрдин юлдаш хьана). Ада вичин гаф хвена, армиядай хтайла, ада Атай кIвалахал къабулна. Халуди садрани Атай къабулна лагьана гьайиф чIугуначир, вучиз лагьайтIа Атай жавабар, гьар са кар чидай, течир шей чириз алахьдай, зегьметкеш инсан яз хьана. Узлипата вичин гьуьлуькай и гафар дамахдивди лугьузвай.

– Хсуси кардал машгьул хьун куь фикирдиз гьикI атанай?- хабар къазвай чна.

– Атая гьеле фермада кIвалахзамаз, иниз маса хуьрерайни инсанри нек гьизвай. Атая ам гормолзаводдиз тухузвай. Гуьгьуьнлай колхозар чкIайлани, хуьруьнвийри нек гьа виликдай хьиз гьизмай. Атая ам шегьердиз тухузвай. И вахтунда ада фикирна: чалай алакьдачни бес и кар къилиз акьудиз? Кардин гьавурда ам хьсандиз гьатнавай. Герекди анжах дараматни тадаракар тир. И карда чаз мукьва-къилийрини чирхчирри куьмекна.

Узлипата лагьайвал, абуру са фляг некIедела башламишна. Виридалайни къилинди хьсан ерини тIям тир. Ацалтай

четинвилерикай рахазни кIанзавач. Са шумудра чун гьалдай фена, и кар гьиле къуниин гьайифарни чIугуна. Кар анал алай хьи, бязи вахтара чна маса къачур нек гьасятда чIур жезвай. И кар себег яз чун хсуси малар хуьдай къарардал атана. И мани регьят кар тушир: фермадин дарамат кирида къун, векьер къачун, маларин духтур къабулун

– и месэлайрин тум-къил авачир... Амма чи хизандин къилин макьсад – вири жуван гьилералди авун тир. Узлипата агьазвай: эгер жуван кардал машгьул жез кIанзаватIа, ам дериндай чир хьана кIанда ва вири жуван гьилералди авуна кIанда. Исятда ам вични алапат я, яраб а къуват адаз гьинай къевезвай? Абуру 500 литрдив агакьна нек гьилелай ийизвай. Шур авун патал нек са чимивал аваз хвена кIанзавай, хьуьтуьл ниси хкудун патал – маса къадар чимивал герек тир. Эгер чимивал къадардила артух ва я тIимил хьайитIа, им шур лап цуруди, ниси туькъуьлвал квайди жеда лагьай чIал я. Гьикьван четинвилер ацалтнатIани, жегьил хизанди абур эхна . Куьлуь аяларни авайтIани, абур чпин мурадихь – жуван кар ахьаюннихь физвай.

Узлипата, лагьайвал кар чидай, кIвалахал рикI алай ксар жагьурунни абурал ацалтзавай са четинвал я. Экуьнин тIуьнал виридаз таза ниси, къаймах, дуьдгьвер кIан жезва, гьавилияй

Женщина Дагестана

1/2023

На лезгинском языке

Учредитель:

Агентство информации и печати
Республики Дагестан.

Главный редактор

Н. М. КЕРИМОВА
e-mail: j-dag@mail.ru

Редакционная коллегия:

заместитель главного редактора

А. Ю. АБДУРАХМАНОВА,
e-mail: delia25@mail.ru

ответственный секретарь

С. Х. БУЛГАЕВА

редактор русского выпуска

Г. Х. АСАДУЛАЕВА

редактор аварского выпуска

Б. Ш. МУХИДИНОВА
bahu4y@mail.ru

редактор даргинского выпуска

П. Г. ВАГИДОВА

редактор кумыкского выпуска

П. Х. ХАЙБУЛЛАЕВА

редактор лезгинского выпуска

Н. Н. ИБРАГИМОВА
e-mail: shikhnabieva1981@mail.ru

редактор лакского выпуска

З. Т. АБДУРАХМАНОВА

редактор табасаранского выпуска

С. М. ИСРАФИЛОВА

Корреспонденты:

Э. ИБРАГИМОВА,
А. ТАЖУДИНОВА,
В. РАТЕНКОВА.

Заведующий редакцией

С. М. ГАМЗАТОВА

Художественный редактор

Г. А. КУРБАН-АДАМОВА,
e-mail: guleymat@mail.ru

Адрес редакции и издателя:

367018, Республика Дагестан,
г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, 1а.
e-mail: j-dag@mail.ru

Журнал отпечатан в типографии:

ГАУ РД Издательский дом «Дагестан».
г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, 1а.

Телефоны редакции:

65-00-36, 65-00-37, 65-00-39, 65-00-40.

Официальный сайт журнала «Женщина
Дагестана»: женщинадагестана.рф

Дата выхода в свет 18.02.2023 г.

Формат бумаги 60 x 841/8.

Объем: 5,5 печ. л.

Заказ № 0105. Тираж (3758) 453 экз.

Журнал для семейного чтения. Издается
с 1957 г. Выходит на аварском, даргин-
ском, кумыкском, лакском, лезгинском,
русском, табасаранском языках один
раз в два месяца.

Свидетельство о регистрации СМИ ПИ
№ ТУ05-00429 выдано Управлением
Федеральной службы по надзору в
сфере связи, информационных техно-
логий и массовых коммуникаций по
Республике Дагестан.

На обложках:

I – Нуцалай Мирзабекова – методист
ЦОДОУ ЗОЖ; III – Фотоэтид М. Омаровой
«Зима в Дагестане».

КІвалах экуьнахъ фад
башламишна КІанзава.

– Эхиримжи йисара фермеррин
майишатдиз гьукуматдини
куьмекар гузва. Бязи
вахтара герек тадаракралди
таьминарзава, - лугьузва
Узлипата.

Узлипата лугьузва хьи, чпин
хизанда сад-садан гьавурда
акьазва, Атай са кар авунин
патахъай вичел меслят жезва ва
Узлипатни гьар са карда вичин
гьуьлуьхъ инанмиш я.

Уьмуьрдин юлдашдикай
рахайла, Узлипатан вилера
нур гьатзава. Пара рахаз такІан
Атая гьакІан кьуру гафар ийидач.
Ада гьиле кьур кар кьилиз
акьудда. Ва вичи гайи гафни
хуьда.

– Ада галатун течиз зегьмет
чІугвада, заз ам КІвалахдик
квачиз ацукъай вахт чидач. Ада

чІугвазвай зегьметдин кьимет
авач. Бес ада икІ КІвалахдайла,
заз гьакІ ацукъна кьарай
кьведани? Ва я и азабдалди
кьачур пул за гьавая харждани?
Хизандин кьил хьиз, аялрин
буба хьиз Атая вичел гаф
кьведай гьич са КІвалахни
авунач. За Аллагьдивай
тІалабзава, зи рушарал – абур
захъ пуд ава – Атай хьтин
итимар ацалтрай!

Расуловрин хизандихъ
гзаф планар ава: мукьвара
экопродуктрин «Экоферма
Кака-Шура» тІвар алай цІийи
чІехи туьквен ахъайда. Инай як,
некІедин продукция, емишар,
салан майваар, вирт, уьрбеч,
кьурай емишар маса кьачуз жеда.

**Чун инанмиш я, Атаялайни
Узлипаталай и кар алакьдайди!**

Суьлгьият БУЛГАЕВА

Издательский дом «Дагестан» представляет

Издательский дом «Дагестан» специализируется на выпуске имиджевых для республики печатных изданий, в т. ч. книг дагестанских авторов на русском языке и языках народов Дагестана.

Магазин национальной книги:
г. Махачкала, пр. Р. Гамзатова, 43
Здание Национальной библиотеки, 1 этаж.
Тел. +7 988 267 59 09

Издания приурочены к 90-летию со дня рождения народного поэта Дагестана Фаза Алиевой.

ИНДЕКС ПМ828

6+
Цена свободная

